

অনিল সৰকাৰৰ
নিৰ্বাচিত কবিতা

অনুবাদ
বিপুলজ্যোতি শইকীয়া

অনিল সৰকাৰৰ
নিৰ্বাচিত কবিতা

অনুবাদ :
বিপুলজ্যোতি শইকীয়া

অসম সাহিত্য সভা
চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন, যোৰহাট

Anil Sarkaror Nirbasita Kabita : Translated by Bipuljyoti Saikia and Published by Dr. Paramananda Rajbongshi, General Secretary, Asam Sahitya Sabha, Chandrakanta Handique Bhawan, Jorhat- 785001, Assam, Price-80.00

অনিল সৰকাৰৰ নিৰ্বাচিত কবিতা

গ্ৰন্থস্বত্ব

অসম সাহিত্য সভা

প্ৰথম প্ৰকাশ

২০১২ খ্ৰীষ্টাব্দ

প্ৰকাশক :

ড° পৰমানন্দ ৰাজবংশী

প্ৰধান সম্পাদক

অসম সাহিত্য সভা

চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন, যোৰহাট ৭৮৫০০১

বেটুপাত :

মনজিৎ ৰাজখোৱা

অংগসজ্জা :

কবিতা বৰা নেওগ

মূল্য : ৮০.০০ টকা মাত্ৰ।

মুদ্ৰণ :

ৰুমীজুমী এণ্টাৰপ্ৰাইজ

ছয়মাইল, গুৱাহাটী

দূৰভাষ : ০৩৬১-২৩৩৯৯২৩

প্ৰধান সম্পাদকৰ এষাৰ

উত্তৰ-পূব ভাৰতক সাংস্কৃতিক মোহনা হিচাপে একত্ৰিতকৰণৰ বাবে যিগৰাকী ব্যক্তিয়ে দেহ আৰু মনেৰে নিজকে আত্ম নিয়োজিত কৰিছে সেইগৰাকী ব্যক্তি হৈছে শ্ৰীঅনিল সৰকাৰ। অনিল সৰকাৰ এগৰাকী ৰাজনৈতিক নেতাই নহয়, তথাকথিত বহু ৰাজনীতিজ্ঞৰ উৰ্ধত তেখেত এগৰাকী সাংস্কৃতিক ৰাষ্ট্ৰদূত। মুখ্যতঃ এগৰাকী কবি আৰু গীতিকাৰ অনিল সৰকাৰে অকণমান আহৰি পালেই সুকুমাৰ কলাৰ সৃষ্টিত নিজকে আত্মনিয়োগ কৰে। বিশেষকৈ গীত আৰু কাব্যচৰ্চাত তেখেতৰ যি নিচা, সেয়া একপ্ৰকাৰ তেখেতৰ জন্মগত স্বতঃস্ফূৰ্ত প্ৰতিভা বুলি ক'লেও বঢ়াই কোৱা নহয়। গংগা-ব্ৰহ্মপুত্ৰ-বৰাক-গোমতী উপত্যকাক সাংস্কৃতিকভাৱে একত্ৰিত কৰি এই উপত্যকাৰ মানুহক এখন মঞ্চত সমবেত কৰোৱাৰ লক্ষ্যেৰে ব্ৰতী হৈছে অনিল সৰকাৰ। মাতৃভাষা আন্দোলনৰ প্ৰবক্তা অনিল সৰকাৰে বিশ্বাস কৰে যে এই চাৰি উপত্যকাবাসীৰ মাজত ভাষা কোনো অন্তৰায় নহয়। পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ মাতৃভাষা বুজি পায়। তাৎপৰ্যপূৰ্ণভাৱে মাটি আৰু মানুহৰ শিল্পী হিচাপে পৰিগণিত হোৱা একমাত্ৰ অনিল সৰকাৰৰ বাবেই অসম সাহিত্য সভাৰ পদ্মশ্ৰী ৰংবং তেৰাঙৰ নেতৃত্বত ত্ৰিপুৰা, পশ্চিমবংগ, উৰিষ্যাৰ সমন্বয়ৰ মহামিলনৰ পৰিৱেশ গঢ়ি তুলিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। অসম সাহিত্য সভাই আগৰতলাত ব্ৰহ্মপুত্ৰ-গোমতী ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ গৱেষণা প্ৰতিষ্ঠা খুলিবলৈ সমৰ্থ হৈছে একমাত্ৰ অনিল সৰকাৰৰ বিশেষ উদ্যোগত। অৱশ্যে এই সন্দৰ্ভত আমি ত্ৰিপুৰাৰ মাননীয় মুখ্যমন্ত্ৰী শ্ৰী মানিক সৰকাৰৰ একান্ত সহযোগিতা স্বীকাৰ কৰিব লাগিব।

সভাই এগৰাকী ব্যক্তিৰ পৰা অনুষ্ঠানলৈ ৰূপান্তৰিত হোৱা কাব্যিক প্ৰতিভাসম্পন্ন ব্যক্তিজনক অসমবাসীৰ মাজত চিনাকি কৰি দিয়াৰ উদ্দেশ্যে তেখেতৰ নিৰ্বাচিত কবিতা সংকলনটি প্ৰকাশ কৰিবলৈ আগবাঢ়িছো। তেখেতৰ গোটেই কবিতাখিনি অসমীয়াত অনুবাদ কৰি দিছে বিশিষ্ট কবি

বিপুলজ্যোতি শইকীয়াই। কবিতা সংকলনখনিৰ সন্দৰ্ভত ড° আশীষ কুমাৰ বৈদ্য, দেৱজিৎ বৰা, চন্দন শৰ্মা আৰু মনজিৎ ৰাজখোৱা প্ৰমুখ্যে আটাইলৈ শলাগ জ্ঞাপন কৰিলো এইছেগতে। গ্ৰন্থখনিৰ অন্যান্য কামৰ সহায়ক সভাৰ কৰ্মচাৰী কবিতা বৰা নেওগ, ৰীমা কলিতালৈকো ধন্যবাদ জ্ঞাপন কৰিলো।

আশাৰাখিছো কাব্যখনি সকলোৱে আদৰি ল'ব।

চিৰ চেনেহী মোৰ ভাষা জননী!

পৰমানন্দ ৰাজবংশী
প্ৰধান সম্পাদক
অসম সাহিত্য সভা

অনুবাদকৰ টোকা

ছেগা-চোৰোকাকৈ অ'ত ত'ত দুই-এটা পঢ়িছিলোঁ যদিও অনুবাদ কৰিবলৈ লৈহে শ্ৰীযুত অনিল সৰকাৰৰ ইমানবোৰ কবিতা একেলগে পঢ়িলোঁ। তেখেতৰ কবিতাৰ অন্তৰ্গত মূল সুঁতি দুটি। এটি হ'ল মানুহৰ বিদ্ৰোহ আৰু সংগ্ৰাম, বিশেষকৈ সমাজৰ শোষিত, বঞ্চিত আৰু অৱহেলিত অংশৰ বিদ্ৰোহ আৰু সংগ্ৰাম। এই কথা আমি আটায়ে জানো যে গোটেই জীৱন জুৰি শ্ৰীযুত সৰকাৰ অতি সক্ৰিয়ভাৱে সংগ্ৰামী ৰাজনীতি আৰু সমাজ সেৱাৰে সৈতে জড়িত। গতিকে আপোনা-আপুনি সেই জীৱনৰ দৰ্শন, উপলব্ধি আৰু অভিজ্ঞতা তেখেতৰ বেছিভাগ কবিতাৰে বিষয় বস্তু হৈ পৰিছে।

শ্ৰীযুত সৰকাৰৰ কবিতাৰ আনটি মূল সুঁতি হ'ল প্ৰেম। এই দুই সুঁতিৰ পাশ্চাত্য অৱস্থানত আচৰিত হ'বলগীয়া একো নাই। এগৰাকী সৃষ্টিশীল ব্যক্তিয়ে মানৱ জীৱনৰ সামগ্ৰিক অভিজ্ঞতাৰ মাজত বাস কৰে; এটা অভিজ্ঞতাক আন এটাৰ পৰা পানী সৰকিব নোৱৰা প্ৰকোষ্ঠত ৰাখি হয়তো জীৱন-যাপন কৰিব পাৰি, কিন্তু উদ্‌যাপন কৰিব নোৱাৰি। কবি হ'ল জীৱনৰ উদ্‌যাপক। ৰোমাণ্টিকতা আৰু সংগ্ৰামৰ এই পাশ্চাত্য অৱস্থান শ্ৰীযুত সৰকাৰৰ কবিতাত পৰিস্ফুট হৈছে অতি স্বাভাৱিকভাৱে—

“আমাৰ চেতনাৰ কাষেৰে তুমি খোজ দিবা, কথা আছিল,

পিঠিত যুদ্ধৰ যাৱতীয় সৰঞ্জাম

আৰু মোৰ কবিতাৰ উচ্চকিত আবৃত্তিৰে

পাৰ হৈ যাম ৰক্তিম দিগন্ত।”

জীৱনৰ আন যিকোনো অভিজ্ঞতাকৈ বোধহয় একমাত্ৰ প্ৰেমৰ অভিজ্ঞতাই মানুহক অধিক উদ্বাউল, স্বচ্ছন্দ আৰু প্ৰাণময় কৰি তোলে। প্ৰেমৰ অভিজ্ঞতা জটিল আৰু বিচিত্ৰ, প্ৰেমৰ বেদনাও আনকি মধুৰ। ‘ৰোমিঅ’ এণ্ড জুলিয়েট’ নাটকত মহাকবি শ্বেক্সপীয়েৰেও ৰোমিঅ’ৰ দ্বাৰা কোৱাইছিল প্ৰেম হ'ল ‘a madness most discreet, a choking gall and a preserving sweet’। কিজানি এই কাৰণেই শ্ৰীযুত সৰকাৰৰ ক্ষেত্ৰতো মন কৰিছো যে তেখেতৰ আন বিষয়ৰ কবিতাতকৈ প্ৰেম বিষয়ৰ কবিতাবোৰৰ ভাৱ-ভাষা অধিক ঘন, নিবিড় আৰু কাব্যময়।

শ্রীযুত সৰকাৰৰ কবিতাবোৰ পঢ়োতে আমাৰ জীৱন কালৰ দুগৰাকী প্ৰখ্যাত কবিৰ কথা বাৰে বাৰে মনলৈ আহিছে, তেখেতসকল হ'ল কাইফি আজমী আৰু সুভাষ মুখোপাধ্যায়। এই দুগৰাকী কবিও আছিল সংগ্ৰামী ৰাজনৈতিক আদৰ্শৰ একনিষ্ঠ কৰ্মী আৰু অতি সক্ৰিয় সংগঠক। এওঁলোক দুগৰাকীয়েও সমাজৰ বঞ্চিত আৰু অৱহেলিত শ্ৰেণীটোৰ সংগ্ৰামৰ অংশীদাৰ হৈ সেই বিষয়ে কবিতা লিখিছে আৰু একে সময়তে ৰচনা কৰিছে কেইবাটাও অপূৰ্ব প্ৰেমৰ কবিতা আৰু গীত। অসমীয়া ভাষাতো আধুনিক কালৰ আটাইতকৈ মন পৰশা আৰু কালজয়ী প্ৰেমৰ কবিতাবোৰৰ ভালেকেইটা লিখিছে গোটেই জীৱন সক্ৰিয় ৰাজনীতিৰ মাজত পাৰ কৰা কবি দেৱকান্ত বৰুৱাই।

প্ৰেম আৰু সংগ্ৰাম শ্রীযুত সৰকাৰৰ কবিতাৰ মূল দুটি সুঁতি যদিও এই ভূখণ্ডত বসবাস কৰা বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠীৰ মানুহৰ হৰ্ষ-বিষাদ, আশা-আকাংক্ষা, কৃষ্টি-সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন উপাদান অতি অনায়াসে তেখেতৰ কবিতাৰ মাজলৈ আহিছে।

শ্রীযুত সৰকাৰৰ এই নিৰ্বাচিত কবিতাকেইটা অসমীয়ালৈ ভাঙনি কৰি অসমীয়া পঢ়ুৱৈসকলৰ সৈতে তেখেতৰ কবিতাৰ চিনাকি কৰাই দিবলৈ পোৱাটো মোৰ বাবে এটা স্মৰণীয় অভিজ্ঞতা হৈ ৰ'ব। আন বহুতো যোগ্য ব্যক্তি থকা সত্ত্বেও মোক কিয়নো এই কামৰ বাবে মনোনীত কৰা হ'ল সেই কথা বুজি পোৱা নাই; কিন্তু এই দায়িত্ব পালন কৰিবলৈ সুযোগ দিয়াৰ বাবে অসম সাহিত্য সভালৈ মোৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছো। এই দায়িত্ব মই কিমান সূচাৰুৰূপে পালন কৰিব পাৰিছো সেই কথাটো বিচাৰ কৰাৰ ভাৰ এতিয়া পঢ়ুৱৈসকলৰ হাতত।

বিপুলজ্যোতি শইকীয়া

গুৱাহাটী,

২৮/১২/২০১২ খ্ৰীষ্টাব্দ

সূচী

	পৃষ্ঠা নং
বিহু	১
নদীৰ কাষত	৩
ব্ৰহ্মপুত্ৰ/১	৫
ব্ৰহ্মপুত্ৰ/২	৯
ভালপোৱা	১১
কোনে	১৩
পলাশৰ নিচা	১৪
তেওঁক ক'বা	১৬
বিনিদ্ৰ ৰজনী	১৮
তুমি অধিকতৰ স্থিৰ	২০
তোমাৰ বাবে, হে প্ৰিয়া	২২
কাৰাগাৰৰ চিঠি	২৪
অন্তঃস্থ	২৬
জাগ্ৰত কৰা	২৭
অ' কাবুলীৱালা	২৯
স্বজনৰ মুখ	৩২
সেই নদীৰ হৃদয়	৩৪
আলোকিত শ্লোক	৩৬
বুকুৰ ভিতৰত	৩৮
তোমাৰ বাবে	৩৯

সন্ধ্যাৰ বেলাভূমিত	৪০
ইণ্টাৰভিউ	৪২
অৰণ্যত নিবিড় শয্যাত	৪৩
এতিয়াও পুওৱা নাই ৰাতি	৪৪
বতাহত সুহৃৰি মাৰে সাপে	৪৫
পূৰ্বমেঘ	৪৭
মালবিকা তুমি	৫২
বিষাদ আঁতৰোৱা	৫৩
সেয়ে জীয়াই আছে	৫৪
তুমি	৫৫
তৃষ্ণাৰ তিমিৰত	৫৬
দলিতঃ বতাহত ভৰিৰ শব্দ	৫৭
অপাৰেশ্যন টেবুলত	৬০
পৃথিৱীৰ শ্ৰেষ্ঠ উপহাৰ	৬২
প্ৰেম আৰু সংগ্ৰাম	৬৩
হীৰা সিং হৰিজন	৬৪
ব্ৰাত্যজনৰ কবিতা	৬৭
উচ্চ গ্ৰামত	৭০
জীৱনৰ বাবে	৭১
পৱিত্ৰ ঘৃণা	৭২

বিহু

এজাক ডেকাগাভৰু তেতিয়া
ফুল হৈ যায়
জোন হৈ যায়
উত্তাল বতাহৰ দোলনি হৈ যায়।
লুইতৰ পানীত
যেন টৌ খেলি যায়,
টৌয়ে নাচি যায়
এনে লাগে যেন এজাক ৰাজকোঁৱৰে
ৰাজকন্যা সাগৰক নচুৱায়।

তেতিয়া ডেকাহঁতে মাতে
আহ আহ
গাভৰুহঁতে হাঁহে
ওঁহো, না।

কি যেন আকুল
বিয়াকুল
উতনুৱা নৈ
টৌ লাগে
চকুৰ পতাই পতাই।

ডেকা-গাভৰুহঁতে তেতিয়া
আকাশৰ তৰা হয়
পুলকিত ৰাতিৰ
মাতাল কবিতা হয়।

বসন্তৰ চৰাই এটি হৈ
উৰি যায়
উৰি যায়
উৰি যায়।

ডেকা-গাভৰুহঁত
তেতিয়া
খাবৰ শব্দত
মেঘমল্লাৰ হয়
আকাশৰ মেঘ হয়
হয় ব'হাগৰ এজাক ধুমুহা
কংকণ কিংকিনী
গুৰু গুৰু গন্তীৰ
নাদ হয়
নাদ হয়।□□

নদীৰ কাষত

ইয়ালৈ বাৰে বাৰে আহো, এই নদীৰ পাৰলৈ
ই এক আশ্চৰ্য নদী—
মোৰ কলিজাত যি সলনি কৰে মোৰ
যাৰ সোঁতে নিতৌ ধোৱে
মোৰ বুকুৰ সকলো ভালপোৱা
যেন কাচৰ দৰে স্বচ্ছ জলৰাশি।

সেই এক প্ৰিয় বৰ্ষাৰ মাতাল নদী
সেই এক প্ৰিয় নাম গোমতী মোৰ
কিমান দিন তাইৰ পানীত চাইছে মুখ,
দেখিছে মাছ খেদি যোৱা মাছুৱৈৰ ডিঙৰা
সেই নদীৰ সোঁতত উটে ক'ত ভাঙোন ইলিহী
তাৰে ঘাটত পানী তোলা গাঁৱৰ ৰূপহী।

শাওণৰ নদী, কি নামে মাতিম তোক?
তই যে ছিঙি নিয় ধানৰ ঠোক, কাঢ়ি নিয়
কৃষকৰ নয়ন-ভৰা সপোনৰ ডেউকা,
হেঁদালিৰ লাও, পুষ্পিত ফল,
বাচমতী ধানৰ পথাৰ শস্যৰ ভঁৰাল
শাৰী শাৰী চম্পাকল দোঁ খাই আছে
বাঁহতলিৰ ঘাটত, ৰছিদৰ চেনেহী
ৰাবেয়াই নিৰ্জন দুপৰীয়া য'ত লয় আহি
নদী, তোৰ কুশল-বাৰ্তা
গোমতীৰ পানীত বুৰে সকলো স্মৃতিৰ প্ৰাংগণ
ভাহি যায় দুয়োপাৰ প্ৰাণৰ হৰিণী।

তথাপি বাৰে বাৰে আহো আঘোণ অথবা ব'হাগত
 পুহৰ পুৱাৰ সিন্ত আলুৰ লতা অথবা
 চ'তৰ চিৰাল আৰু তৰমুজৰ গোলক
 উজ্জ্বল ৰঙা হৈ পকি আছে বিলাহী বেঙেনা
 বাৰে বাৰে চাই যাও কৃষকৰ কাৰুকৃত পথাৰ
 এই নদী এই তীৰ গোমতীৰ ঘাট
 কতবাৰ থৈ গৈছো আমাৰ অমল প্ৰাৰ্থনা
 মোৰ সোণৰ ভনী, হে ৰূপালী নৈ
 কথা দে, হাতত হাত ৰাখি ক
 বৰ্ষাত তই উতলা নহ'বি ইমান,
 নহ'বি নহ'বি ।□□

ব্ৰহ্মপুত্ৰ / ১

মূৰৰ ওপৰত আকাশখন
 থমকি বৈ আছে
 যেন বেদনাত
 নীলা
 দূৰৈত অস্পষ্ট পাহাৰ
 কৃষ্ণকায় হাতীৰ দৰে
 আতংকত থিৰ হৈ।

সমুখত ছায়াঘন
 বৃক্ষৰ শাৰী
 বৃক্ষৰ অৰণ্য
 সেউজীয়া মায়াৰ আঁৰত
 যেন এক বোবা ভয়
 বিভীষিকা
 সাপৰ দৰে আগবাঢ়ে ইয়াত।

কৰ্কশ ছাইৰেণ বাজে
 যেতিয়াই তেতিয়াই
 কোনো মন্ত্ৰীৰ কনভয় যায়
 অতন্দ্র সতৰ্ক
 প্ৰহৰীৰ মাজত।
 উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ প্ৰধান নগৰী
 এই ৰাজধানী এতিয়া বন্দুকৰ আগত
 থিয় হৈ আছে
 দিবানিদ্ৰাৰ দৰে
 যেন অৰ্ধমৃত।

প্ৰতিবেশী সাতভনী

ৰাজকন্যা

অৰণ্যশোভিত

শৰীৰ

নীল জলৰাশিয়ে

স্পৰ্শ কৰিছে কুন্তল

ডাৱৰীয়া আকাশ

ৰূপৱতী কন্যা হাঁতৰ

কঁকাল বাহু

আৰু ডিঙিত

সম্পদৰ হিৰণ্য হাৰ

তথাপি যিসকল অনাহাৰত

আলোহীন

অন্ধকাৰত

ৰোগে শোকে

বিদীৰ্ণ শৰীৰ

সেইসকলৰ কথা লৈ সপ্তকন্যা

মাজে মাজে একেলগে

বহে

আকস্মিক বনভোজৰ দৰে

সভাত

সন্মিলনত

উচ্চকিত আলোচনা

কল্লোলিত বিতৰ্ক

চিৎকাৰ

উচিষ্টৰ ভাগ-বটোৱাৰা

তাৰ পিছত তাৰকাখচিত

পাণশালাত নৈশযাপন

আৰু নিশ্চিন্ত টোপনিত

নাসিকা গৰ্জন।

দীৰ্ঘ টোপনি

ছেদহীন টোপনি

ৰাজদণ্ড বুকুত লৈ

প্ৰিয়তমাৰ বাহু বন্ধনত

টোপনিৰ সুখ যেতিয়া

ভাগে

সমুখত

থিয় হৈ থাকে

ঘাতক সময়

বৈৰীদলৰ বন্দুকৰ নল।

কাষতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ

সময়ৰ গৰ্জন

বিশ্বাসঘাতক হাঁত

আঁতৰি যা

যিসকল ব্যৰ্থ

যিসকল প্ৰতাৰক

বাট এৰ

আমাৰ বিশ্বাস

আৰু

সপোনক থিয় হ'বলৈ দে।

উত্তৰ-পূবৰ ৰাজধানীৰ

অ'ত ত'ত এটা গোপন

সাপে

নিশ্বাস এৰে।

সেয়ে কৰ্কশ ছাইৰেণ বাজে

ৰজা আৰু মন্ত্ৰীসকলৰ সতৰ্ক

গতিবিধি
 নিৰাপত্তাহীন শব্দৰাশিয়ে
 প্ৰতি মুহূৰ্ত্তত টোপনি
 কাঢ়ি নিয়ে
 নিদ্ৰাহীন
 সময়ৰ।
 উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ সমস্ত ভয়
 ইয়াত
 থুপ খাই আছে
 পুঞ্জীভূত অস্থিৰ
 উদ্বিগ্ধে।

□ □ □

২৬ অক্টোবৰ ১৯৯৭, গুৱাহাটী

ব্ৰহ্মপুত্ৰ / ২

জলহন্তীৰ দৰে খঙত বৈ আছে
 এখন নদ
 ব্ৰহ্মপুত্ৰ
 উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ সকলো ব্যথা
 হৃদপিণ্ডৰ বক্তাক্ত ঘাঁৰ পৰা
 সৰে পূজ
 তেজ
 ঘৃণা
 আৰু
 জুই।

ব্ৰহ্মপুত্ৰ গৰজি উঠে
 বন্ধনহীন সোঁতেৰে ভাঙে
 পাৰ
 খেতিৰ পথাৰ
 ঘৰ-দুৱাৰ
 নগৰ
 বাসস্থলী
 জনপদ
 স্বপ্ন, প্ৰেম, চুম্বন
 আলিঙ্গন বাহুবন্ধন
 সকলো ভাঙে
 নষ্ট হয়
 আকৌ জন্মে
 ব্ৰহ্মপুত্ৰ জন্ম আৰু মৃত্যুৰ দৰে
 শিহৰণ
 তেজত আৰু বোধত।
 ব্ৰহ্মপুত্ৰ বৈ যায়
 অন্ধ বেগেৰে

ব্ৰহ্মপুত্ৰই ভাঙিব খোজে
আকৌ
সমস্ত অতীত
পুঞ্জীভূত ক্ৰোধৰ
ধ্বংসস্তূপ
মটি নিব খোজে
সমস্ত জঞ্জাল
প্লানি
আৰু
হতাশাৰ মলিন বাগ।

ব্ৰহ্মপুত্ৰ, তোমাৰ পানীৰ বালিত
গঢ়ি উঠক নতুন
চৰ
দ্বীপৰেখা
সুখী মানুহৰ
মুখ
নতুন সপোন
নতুন প্ৰেম
সমৃদ্ধ জনপদ
ব্ৰহ্মপুত্ৰ, তুমি ধুই দিয়া
আমাৰ বস্ত্ৰপাতৰ
দাগ
সাতভনীৰ চকুৰ
ব্ৰহ্মদেৱ
অশ্ৰুবাশি।

□ □ □

২৬ অক্টোবৰ ১৯৯৭, আগৰতলা

ভালপোৱা

মই যেতিয়া অনালোকত ছায়াচ্ছন্ন হও,
বুৰ গৈ থাকো গাঢ় বিষাদৰ শোকত
তুমি আহা ব'দালি ফুলৰ ফাগুনেৰে
কথা কোৱা নদীৰ কলবোলৰ দৰে কল্লোলেৰে
হৃদয়ৰ নিচেই কাষত
প্ৰেম, সংগ্ৰাম আৰু সখীত্ব।

যিদিনা দেখিছো ব'দত
গাঢ় তেজৰ বঙা পতাকাৰ ভীৰত
ভাহি যোৱা উদ্দাম কন্যা তুমি,
যেন কোনো যুদ্ধগামী প্লেটুনৰ সেনা,
সিদিনা জানিছো—
আমাৰ আদৰ্শই তোমাৰ গভীৰত
থিতাপি লৈ আছে
সিদিনা বুজিছো, জীৱনৰ বাবে
একেলগে যুঁজলৈ যায় ৰঞ্জন আৰু নন্দিনী।

তুমি মোক নৈৰাশ্যত দুলিবলৈ নিদিবা,
মাজে মাজে ৰমণীৰ স্বপ্নৰ মুকুলত
স্নিগ্ধ পোহৰৰ জয়ৰ ইচ্ছাক আমাৰ,
অমলিন পোহৰৰ সোঁতত উজ্জ্বলতা যেন।

ভালপোৱা কিজানি মেঘমুক্ত আকাশৰ নীলা,
 আহিব জোনাকৈৰে বিধৌত নদী,
 অথবা কৃষকৰ চকুৰ ভৰপূৰ শস্যৰ সংবাদ,
 সেয়ে তোমাৰ সপোনত ইমান সতেজ হৈ থাকো, প্ৰিয়া।
 তোমাৰ নিবিড় চকুত
 মোৰ বাবে থ'বা এধানি পোহৰ,
 তোমাৰ বুকুত থ'বা প্ৰেম,
 ফুল আৰু ফচলৰ বাবে
 আমাৰ সংগ্ৰামৰ বাবে
 থ'বা আনন্দ উত্তাপ।□□

কোনে

অনবৰতে ফুল ফুলোৱাৰ সাধু কয় কোনে?
 অথচ কাহিনীৰ কোনো আগ-গুৰি নাই!

চুলিত ৰূপালী ৰং লাগিছে আমাৰ
 পানীৰ তলত ৰৌ-বৰালি আছে মহাসুখত
 শামুকৰ খোলাৰে সাগৰ সিঁচে তেওঁ।

হাত-ভৰি বান্ধি কয়—দিলো শৃংখলা,
 আকাশৰ পৰা পাতাললৈ কেৱল মন্ত্ৰণা,
 আহা, কিয় জানো ফুল নুফুলে, নুফুলে ফুল!

কি যে হতচিৰি জঞ্জাল!
 ইমান ৰসাল মাটি অথৈ জল, মিঠা মলয়া
 কেৱল বেংছটা গজে বাৰ মাহ।
 ভাল লাগে কাৰ?

এতিয়া কেৱল মডেল, জটিল চিত্ৰকলা,
 প্ৰতিবেশীৰ তিতা বাকুদ শুকাই যায় যদি,
 ভৰিৰ তলৰ মাটি, কেৱল যন্ত্ৰণা।

□ □ □

২৫ নবেম্বৰ ১৯৭৫. ভেল্লুৰ কেন্দ্ৰীয় কাৰাগাৰ।

পলাশৰ নিচা

এগৰাকী নাৰী আহিছিল অত্যন্ত নীৰৱে
চকুত প্ৰেম লৈ
আষাঢ়ৰ আৰ্দ্ৰ ৰ'দ ঘাঁহৰ চূড়ালৈ যিদৰে আহে,
তেওঁৰ ভৰিৰ চিকুণ শব্দত
মোৰ টোপনিৰ ভিতৰতে দেখিছোঁ
অন্ধকাৰত নক্ষত্ৰৰ মুখ।

দেখিছোঁ তেওঁৰ ব্যথাতুৰ চকুত, সেই চকুৰ ভিতৰত
পুৱাৰ ৰ'দৰ দৰে কোমল বিষাদ
কথা কয়, কথা কয় কথা নোকোৱাৰ দৰে।

বহুদিন হ'ল তেওঁ নহা হ'ল আৰু,
নাজানো ঠিকনা,
কোনো থিৰিকিৰে কিজানি তেওঁ চাই আছে,
অথবা তেওঁৰ পদশব্দৰ বাবে কাণ উনাই ৰাখোঁ—
পুৱাৰ সমীৰত কিজানিবা উটি আহে তেওঁৰ শৰীৰৰ সুগন্ধ
আবেলিৰ স্নান ৰ'দত দেখা পাও যদি সৰল প্ৰতিমা।

মোৰ বাগিচাত আজিও মল্লিকা
বাহি হৈ সৰে
তেওঁ কি নাহিব আৰু?

চকুৰ পতাত কত নিদ্রাহীন ৰাতিয়ে
আজিও বিচাৰি ফুৰে—

সন্ধিয়াৰ বন্তি জ্বলাই কোনোবা যেন
থমকি বৈ আছে,
দিৱস-যামিনীৰ ঠিক সোঁ মাজত—
মোৰ কথা তেওঁৰ মনলৈ আহিল কিজানি?

ওহো, তেওঁ নাহে আৰু আকৌ উলটি।

□ □ □

১০ মাৰ্চ, ১৯৭৫. ভেল্লুৰ কেন্দ্ৰীয় কাৰাগাৰ।

তেওঁক ক'বা

এনে লাগে যেন এয়ে ভাল হ'ল—
মোৰ ধুমুহা-পখীয়ে তাৰ অমলিন ঠোঁটত
নিতে আনে পলাশৰ জুই।

কেতিয়াবা দেখো যদি সেই বমণীৰ মুখ
দিগন্তৰ শেষ প্ৰান্তত সন্ধ্যাৰ গধূলি চুই
হাতত সন্ধ্যাদীপ, বেদনা-আতুৰ,
অথবা নিৰ্জন দুপৰীয়া কোনো এক নদীৰ পাৰত
হিজলৰ নিবিড় ছায়াত নীৰৱে চকুলো মচি একাকী—
এইবোৰ অনুজ্জ্বল দূৰৱৰ্তী স্মৃতি—কি গভীৰ সুখ, আহা!

তেতিয়া কোনেও মোক নেমাতিবা-নেমাতিবা
কাৰো পদশব্দত যেন নেভাগে এনে আকুল নিৰ্জনতা।

হঠাতে ওলাইছিলিহি তেওঁ
পুৱাৰ প্ৰথম ব'দ যেনেকৈ ওলাইহি
সেউজীয়া ঘাঁহপাতৰ শিশিৰ-বিন্দুত।
মোৰ বুকুৰ ভিতৰত নাছিল কোনো আয়োজন
কেৱল তন্দ্ৰামগ্ন নদী সাৰে আছিল আপোন কলনাদত।

ময়ো নাছিলো বুজা কি যেন আছিল বাকী বুজাৰ,
হাত মেলি নুতুলিলো ফুল
চকু মেলি নেদেখিলো অন্ধকাৰে ঢাকি দিব
ৰৌদ্ৰোজ্জ্বল কোনো দিন।

যদি কোনোবাই কাহানিবা দেখা পোৱা তেওঁক, ক'বা—
মই ভালে আছো বুলি
পাহৰা নাই, পাহৰা নাই তেওঁক।

□ □ □

১১ মাৰ্চ, ১৯৭৬, নিশা ১০ বজা, ভেল্লুৰ কেন্দ্ৰীয় কাৰাগাৰ।

বিনিদ্র বজনী

আকাশৰ ধূত জোনে হাত বাউলি মাতিলেও

ফুলৰ দৰে মূৰ্ছা নেযাবা, প্ৰিয়তমা!

তোমাৰ বাহুত তেজেৰে কি লিখা আছে?

দুচকুত বিজুলীয়ে কি আঁকে, প্ৰিয়া?

ইয়াত মোৰ বিষণ্ণতা পাৰ হয়

ধুমুহাৰ লগ্ন সন্ধানত।

গভীৰ যামিনী সাৰে থাকি তুমি

বিচাৰা কোন পদাতিকক?

মই যে ইয়াত মগ্ন আছে কবিতাত

নিসংগতাৰ তিত্ত ফেনিল সুৰাত।

কোন ওলাব এতিয়া ফুলবনত মধুচন্দ্ৰিকা যাপিবলে

যুদ্ধৰ বাজে ছাইৰেন

বিদায়, স্পপ্প গধূলি

মধ্যবিত্ত চপল ৰোমাণ্টিকতা।

আমিতো যাম পল্টনলৈ

মিছিলৰ বাট তেজেৰে বোলোৱা, জানো

কবিতাতো বিচাৰো ৰণযাত্ৰাৰ দুন্দুভি

প্ৰেয়সীৰ চকুত জিলিকক খোলা তৰোৱাল।

যদিও এতিয়া একেলগে ৰাতি সাৰে থকাৰ পৰ্ব

তথাপি ই নহয় ফুলশয্যাৰ ৰাতিৰ সাৰে থকা, প্ৰিয়া,

গুপ্তচৰৰ কুটিল দৃষ্টিত

জোনাকৰ ৰাতি তিত্ত।

বুকুৰ শব্দতে কাণ ৰাখা

বিনিদ্র চকুৰে পাৰ হওক সতৰ্ক ৰাতি

চেতনাক কৰা অতন্দ্র প্ৰহৰী

ভালপোৱাক কৰা শত্ৰু-নিধনৰ মন্ত্ৰ।

ক'ত ৰাতি কাটে, ক'ত দিন উদ্বিগ্ন

ধুমুহাই মাথো আনে কাঁইটৰ মুকুট

কাঁইটৰ ফুলশয্যা! □□

তুমি অধিকতৰ স্থিৰ

দ্বিতীয়বাৰ যেতিয়া জেললৈ আহিলো
তেতিয়া তুমি অধিকতৰ স্থিৰ।
যেন মোৰ বিশ্বাসক ধৰি ৰখাৰ বাবে
অধিক সাহস অৰ্জন কৰিছা তুমি দুহাতেৰে।

বাহিৰৰ বতাহ চঞ্চল
কাৰোবাৰ স্থায়ী নিবাস কঁপিছে
দিনৰ শেষৰ কান্দোনেৰে গধুৰ সিহঁতৰ চকু।

এনে সময়ত একেলগে জীৱন আৰু মৃত্যুয়ে দোলা দিয়ে
সৃষ্টি আৰু প্ৰলয়ে ঠেলে ইতিহাস
পাৰস্পৰিক সংঘাতেৰে।

আমি এটা পাথৰ ঠেলিছো বুকুলৈ
যাৰ সিপাৰে সূৰ্য আৰু জীৱন,
ভালপোৱা আৰু সংগীত,
য'ত সুকোমল ফুলপাহিৰ দৰে শিশুহঁতৰ জন্ম হয়,
আৰু বাঢ়ি উঠে মৃত্যুহীন প্ৰতাপেৰে।

পৃথিৱীৰ এক পুৰাতন পাপ—শোষণ
সি আঁকুৰি আছে পথ,
এক সশস্ত্ৰ দস্যু—শাসন
সি আগচি আছে যৌৱন আৰু নিৰোগ স্বপ্নক।

পদাঘাতেৰে পথৰ বাধা আঁতৰাবৰ বাবে
দুহাতেৰে আমাৰ পতাকাক ধৰিবৰ বাবে
এতিয়া সাহস বিচাৰো মণিবন্ধত।
তাৰ বাবে ভালপোৱাক পুষ্ট কৰা সাহসেৰে
যাৱতীয় সপোনক মুকুলিত কৰা অমল বোধেৰে।
দ্বিতীয়বাৰ যেতিয়া জেললৈ আহিলো
তেতিয়া তুমি অধিকতৰ স্থিৰ
যেন মোৰ বিশ্বাসক আশ্ৰয় দিবৰ বাবে
সাহস অৰ্জন কৰিছা হৃদয়ত।

□ □ □

৮ জুন, ১৯৭৫, আগৰতলা কাৰাগাৰ।

তোমাৰ বাবে, হে প্ৰিয়া

মাজে মাজে মনৰ ভিতৰত
 উকি মাৰে তোমাৰ ভালপোৱাৰ মুখে
 তুমি আহি থিয় হোৱা।
 বহুদিন দেখা নাই তোমাক
 বহুদিন পোৱা নাই খবৰ
 কেনে আছা
 কেতিয়া উভতি আহা ঘৰলৈ
 আবেলিৰ ক্লান্তি ঠেলি ঠেলি।
 বেৰত নজৰুল সুকান্ত ৰবীন্দ্ৰনাথ
 কমৰেড লেনিনৰ শৈশৱৰ কোমল মুখ
 এক আলমাৰী কিতাপ, ইটো সিটো ক'ত কি,
 মোৰ নিত্য কৰ্ম, লেখা-পঢ়া, টোপনি।
 অথবা বিবৰ্ণ মুহূৰ্তৰ সংগীসকল
 আৰু তুমি।

বাৰিষা বাৰান্দাত বৈ বৰষুণ চোৱা
 শীতত ৰূপৰ দৰে চিকমিক্ ব'দত বহা
 বসন্তত দক্ষিণা বতাহৰ সৈতে প্ৰিয় আলাপ
 আৰু তেতিয়া কাষত থাকা তুমি।

তুমি গোটেই দিন ব্যস্ত থাকা
 ঘৰুৱা কামত স্কুলত আৰু ল'ৰাক পঢ়ুওৱাৰ নিচাত
 মোৰ অবাধ ছুটি, দূৰন্ত ঘোঁৰাৰ পিঠিত উঠি
 প্ৰতিদিন যুদ্ধ কৰো শত্ৰুৰ স'তে

তুমি কৈছা, তোমাৰ যুদ্ধই আমাৰ ভালপোৱা।
 তুমি দূৰন্ত সাহসেৰে কোৱা
 ভয় কিহৰ দিন সলনি হ'বই।
 ইমান দিনে তোমাক দেখিছিলো নিৰুত্তাপ
 আজি দেখিছো দ্বিধাহীন দুঃসাহসৰ
 ডেউকা মেলি উৰি গৈছা ধুমুহাৰ মুখলৈ
 এতিয়া মিছিলত ভাগ লোৱা তুমি, অকলেই যোৱা ধৰ্মঘটলৈ
 মোৰ খুব ভাল লাগে
 তিল তিল গঢ়ি উঠা তোমাৰ ৰণৰ সাজ, কমৰেড।

এদিন তুমি কান্দিছিলো মোৰ বাবে
 আজি তুমি দ্বিধাহীন—
 যুদ্ধলৈ ওলাই যোৱা মোৰ বাবে। □□

কাৰাগাৰৰ চিঠি

আমি যেন সাৰটি আছে সপোন আৰু কাঁইট।

অদ্ভুত এক প্ৰেমৰ দেশ

মোৰ আইৰ মুখ

প্ৰিয়তমাৰ চকুত আশ্চৰ্য প্ৰেম

আমাৰ কবিতাৰ গুচ্ছ গুচ্ছ প্ৰাণবোৰ

অঁত তঁত সদায়েই উপদ্ৰুত এতিয়া

আমি এতিয়া আছে কাৰাগাৰত।

মণি, সোণ মোৰ

কিমান দিন যে তোমাৰ কোমল মুখনি দেখা নাই

যেন বছৰি ধৰি কোনো কোমল উজ্জ্বলতা দেখা নাই,

প্ৰিয়া মোৰ, কিমান ৰাতি তুমি কান্দিছা নিঃসংগতাত

আৰু সেই অশ্ৰুৰে লিখিছা চিঠি,

আই মোৰ, তোমাৰ চকুৰ কোটৰ পৰিছে আৰু ক'লা।

ইয়াত দিনে দিনে মাহ, মাহে মাহে বছৰ যায়,

ভাৰতবৰ্ষৰ কোনো এখন কাৰাগাৰত আছে মই,

আৰু আমাৰ অন্যান্য কমৰেডসকল,

তোমালোকক দেখা পোৱাৰ অদ্ভুত আকাংক্ষাৰে কাতৰ।

মাজে মাজে বুকুৰ ভিতৰত নাচে সমুদ্ৰই

চকুৰ মণিত যন্ত্ৰণাই ফেঁট তোলে—

মন যায় দুহাতেৰে ভীষণ শব্দ কৰি

তোলপাৰ কৰো, তোলপাৰ কৰি কিবা এটা ভাঙো।

ভাবো, কোটি কোটি বাহুত যদি চমকি উঠে বিজুলী

কোটি কোটি অশ্বৰ পদশব্দত যদি কঁপি উঠে মাটি

কোনো আক্ৰমণত যদি ধ্বংস হৈ যায় এটা মছনদ,

আৰু আমি ওলাই আহো মুক্ত হৈ

কেনে হয়!

মণি সোণ মোৰ, আমি আহি আছে

আহি দেখিম, তুমি ডাঙৰ হৈ উঠিছা

মোৰ সপোনৰ সমানটো হৈ।

আই মোৰ, আমি আহিম

তুমি তেতিয়ালৈকে জীয়াই থাকা,

মোৰ কামিজৰ কাপোৰেৰে

তোমাৰ চকুৰ পানী মচি দিম,

প্ৰিয়া, মোৰ যন্ত্ৰণাৰ পাৰিজাত, তুমি নেকান্দিবা,

মই আহিম

আকৌ তোমাৰ গান শুনিম নিবিড় প্ৰেমৰ আলিঙ্গনত।□□

অন্তঃস্থ

তোমাৰ দুচকুত আছে নৈ
 প্ৰবাহিত হৈ
 মোৰ দুচকুত কম্পিত তৃষ্ণা
 তোমাৰ ওষ্ঠাধৰত সাৰে আছে জোন
 গোটেই ৰাতি জুৰি যাৰ চকুত নাছিল টোপনি
 তোমাৰ ওঁঠত সেই জোনাকৰ স্বাদ
 লাগি আছে প্ৰিয়া
 কিমান দিন ইমান আপোনাকৈ তোমাক দেখা নাই।

তোমাৰ নম্ৰ চাৰনিৰ ব'দত
 উজ্জ্বল তিলটি ক'লা নক্ষত্ৰৰ দৰে
 অথবা পোহৰৰ কেনভাছত
 ভাহি থকা পূৰ্ব দেশৰ কোনো একে
 সামুদ্ৰিক দ্বীপ।
 তোমাৰ আঁৰ চাৰনিৰ সিন্ত তিলত
 কি আছে কোৱা,
 স্থল পদ্ম, কিছু শিশিৰ-বিন্দু
 মই বিচাৰো কবিতাৰ বাবে নিৰাপদ
 আশ্ৰয়
 মোৰ বাবে গোটেই ৰাতি জুৰি
 আশ্ৰিত উষ্ণতা
 আৰু নিৰুদ্বেগ টোপনি।

□ □ □

৪ মাৰ্চ, ১৯৯৫, আগৰতলা

জাগ্ৰত কৰা

(অদ্বৈত মল্ল বৰ্মনৰ সমীপেষু)

তোমাৰ শৰীৰৰ সেই ঘাতক জীৱাণুবোৰে
 এতিয়াও বতাহত নিশ্বাস এৰে
 মাটিৰ কোষে কোষে, জলধাৰাত
 শুহি খায় অনন্ত যৌৱন।
 হে স্ৰষ্টা, তুমি আমাক অমৃত দিয়া
 তেজত দিয়া উত্তৰাধিকাৰ
 হাতত দিয়া তিতাসৰ জলধাৰা
 আমিতো জয়ী হ'ব খোজো
 মাটি আৰু জীৱনৰ ঋণপত্ৰৰ দখল দিয়া
 সেই পানীৰ তলৰ কপালী মাছৰ সাধু
 বাঁহীৰ মাতত যুৱতী নাৰীৰ ভগ্ন হৃদয়
 তিতাসৰ অন্তহীন পানীৰ দৰে
 আমাৰ হৃদয় জাগ্ৰত কৰা।

মালোপাৰাত এতিয়াও গভীৰ ৰাতি
 তোমাৰ আত্মীয়-স্বজনে গুমৰি উঠে
 তেওঁলোকৰ কান্দোনৰ শব্দত ৰাতিৰ টোপনি ভাগে নিতৌ।
 সেই পানীৰ শব্দ, পানীৰ গভীৰত চিতল মাছৰ কণী
 তোমাৰ অনুজ্জ্বল স্মৃতি, অস্পষ্ট মুখমালা
 স্বজনৰ ক্ষুধাৰ্ত আৰ্তনাদ আৰু তুমি
 —তিতাস শতাব্দীৰ নিৰ্দয় কাহিনী।

হে কবি, জলপাত্ৰ তুলি ধৰা
 আমি আজীৱন আছে তৃষ্ণাত
 আমাক জাগ্ৰত কৰা
 আমি যে মৰি আছে গাঢ় নিদ্ৰাত
 কোৱা, এতিয়া প্ৰভাত কাল
 তিতাসৰ ৰাতিপুৱা, সাৰ পাই চোৱা—
 পানীত ভাহে ডিঙৰা, ৰূপালী ৰ'দৰ নিচা ।□□

অ' কাবুলীৱালা

কাবুলৰ বাটত আকৌ
 মুকলি বতাহে দোলা দিছে
 অৱকদ্ধ ৰাজপথবোৰ আকৌ খুলিছে
 বোৰ্খাহীন নাৰীৰ বাবে
 ভাৰহীন লাগিছে যৌৱন
 কান্ধৰ পৰা নামিছে গধুৰ শিকলি
 ধৰ্মৰ বোজা লাদেনৰ ফতোৱা।

চেলুনবোৰত ভিৰ চাবলগীয়া
 ৰ'দৰ দৰে উজ্জ্বল যুৱকহঁতে
 শিলৰ দৰে গধুৰ দাড়িৰ জঞ্জাল খহাইছে
 সিহঁতৰ পৱিত্ৰ মুখ মণ্ডলৰ পৰা
 তৰুণীহঁতে প্ৰকাশ্যে খুলিছে অৱগুণ্ঠণ
 পুৰি পেলাইছে ফৰমান
 আকাশ মলিন কৰাৰ নিৰ্দেশ
 বেলি নুমুওৱাৰ পৰামৰ্শ
 মেঘেৰে জোনটো ঢকাৰ আহ্বান।

ভাৰমুক্ত যেন লাগিছে জীৱন
 ইয়াতেই এদিন ধৰ্মীয় ষাঁড়ৰ পিঠিত
 ৰাষ্ট্ৰপতি নাজিবুল্লাক বহুৱাই
 বেত্ৰাঘাত কৰিছিল ঈশ্বৰৰ পুত্ৰহঁতে
 ৰাজধানীৰ পথবোৰ কেৱল
 ধৰ্মৰ ষাঁড়
 ঐশ্বৰিক কাফেৰ

আৰু চয়তানহঁতৰ বাবে মুকলি আছিল
 এতিয়া মুকলি হৈছে নাগৰিকসকলৰ বাবে
 এতিয়া ধুমুহাই দোলা দিছে প্ৰতিটো পথত।
 আকৌ বাগদাদ বোখৰা সমৰ খণ্ড
 সকলোতে ওমৰ খৈয়ামৰ কবিতাৰ ফেনিল উচ্ছ্বাস
 আকৌ কাবুলৰ বিধ্বস্ত ৰাজপথত
 বোমাৰ ভগ্নাংশ আৰু চূৰ্ণ প্ৰাসাদৰ কাৰ্গিছত
 উকি মাৰিছে জোনে

ৰূপহী ৰমণীৰ খোপাৰ পৰা
 সৰিছে গোলাপৰ সুগন্ধ
 শৰীৰৰ পৰা আহিছে আতৰ সুবাস
 কি যে ভাৰমুক্ত লাগিছে তৰুণীৰ মুখ।

নাৰীসকল আকৌ উভতি গৈছে কাম-কাজলৈ
 আকাশবাণীত বাতৰি পঢ়িছে
 পাৰ্লামেন্টলৈ গৈ ৰং ঘৰিছে ওঁঠত

ওলাই আহিছে বাটলৈ
 ফালি পেলাইছে বোৰ্খা

আৰু চিঞৰি চিঞৰি কৈছে
 নেমানো
 নেমানো
 অন্ধকাৰ শাসন।

মৃতদেহ আৰু ধ্বংসস্তূপৰ পৰা
 উঠি আহিছে কেৱল নাৰীৰ মুখ
 আফগানিস্তান যেন হেজাৰ বোৰ্খা ফলা
 নাৰীৰ স্বাধীন মুখমণ্ডল
 আৰু বোমা বিধ্বস্ত বাংকাৰত
 পৰি থকা চয়তানৰ সশস্ত্ৰ মৃতদেহ।

কাবুলৰ বাটত আকৌ
 দোলা দিছে বতাহে
 দিনৰ মিঠা ৰ'দ, ৰাতিৰ জোনাকত
 আকৌ কি যে ভাল লাগিছে
 কিশোৰ-কিশোৰীহঁতৰ নাচ
 কাবুল আকৌ মতলীয়া হৈছে
 গোলাপৰ নিচাত।

হয়তো তেতিয়াই
 ৰবি ঠাকুৰৰ সেই অকণমানি মিনিয়
 অলৌ গুটি তলৌ গুটি খেলি থাকোতেই ৰিঙিয়াই মাতিব
 'কাবুলীৱালা, অ' কাবুলীৱালা'
 আঙুৰ আখৰোট গোলাপৰ দেশ
 প্ৰেমৰ প্ৰিয়ভূমি আফগানিস্তানৰ নাগৰিক
 হে ৰহমত, অ' কাবুলীৱালা।

□ □ □

২৩ নবেম্বৰ, ২০০১, আগৰতলা

স্বজনৰ মুখ

প্ৰায়েই শুনো, শান্তি বনত বাঘে হুংকাৰি যায়
চকু মেলিয়েই প্ৰতি ৰাতিপুৱা দেখো, আমাৰ
ঘৰৰ কাষৰে-পাঁজৰে হিংগ্ৰ পদচিহ্ন নখৰ আঁচোৰ
লালীসিক্ত মাটি, আনহাতে দস্যুহঁতৰ
মুখামুখি হ'লে বৰ বেছিকৈ মনত পৰে
প্ৰিয়জন তোমালোকৰ মুখৰ অবয়ব ৰ'দৰ ৰেখাত
ভাসমান অগনিৰ সোঁত। মোৰ কান্ধৰ কাষত,
মস্তিষ্কৰ কোঁহত চৈতন্যৰ ভিতৰত উত্তোলিত হাত,
বিচ্ছূৰিত শাৰী শাৰী সুতীক্ষ্ণ শৰ ফালি
কৌৰৱৰ অবৈধ সাম্ৰাজ্য।

তেতিয়া মোৰ বুকুৰ ভিতৰত তোমালোক থাকা
নিচেই কাষত ঘনিষ্ঠ তেজৰ প্ৰবাহত
তোমালোক সাৰে থাকা। স্বজনসকল অতদ্ৰ সৈনিক।
তেতিয়া আমাৰ শিশুহঁত টোপনি যায় নিৰুপদ্ৰ
আমাৰ পত্নীসকলে নকয়, হেঁৰা বাঘ আহিছে দুৱাৰত ডাং দিয়া।
আমি দুৱাৰ খুলি শুব খোজো, অবাৰিত
বতাহৰ সান্নিধ্যত ফুলাব খোজো ৰক্তিম গোলাপ
সকলো সহযোদ্ধা বন্ধুৰ হৃদপিণ্ডত দিব খোজো
নিৰ্মল অক্সিজেন শস্য আৰু তৰমুজৰ ঘ্ৰাণ।
তথাপি বাঘ আহে লোকালয়লৈ, সিক্ত লালীত দেখো
সুবৰ্ণ প্ৰভাত কদৰ্য হৈ আছে সমুখত,
জম্বাদৰ হাতোৰাত আমাৰ বুকুৰ অগনি আক্ৰান্ত
কেৱল বন্ধুহঁত আছা বুলি, যিসকলে আমাৰ হাতে হাতে
বুকুৰে বুকুৰে প্ৰহৰাত স্থিৰ হৈ আছা
বুকুৰ চৌকাষৰ অগনি নুন্মায়।
তথাপি বাঘ আহে হৰিণৰ নিবিষ্ট জীৱনলৈ, জোনাকৰ

দিব্য আমলখিৰ ছায়ালৈ, আমাৰ গৃহপালিত
পশুৰ বাথানলৈ কিম্বা গৰখীয়াৰ বাঁহীৰ সুৰলৈ
ঘাতকৰ নিৰ্দয় আক্ৰমণত আমাৰ কালৰ ৰখীয়া
শুই পৰে অস্থিৰ তেজৰ ফেনাত
ভিঙিত ছহিদৰ ৰঙা ৰক্তমালা।

মোৰ বন্ধুহঁত বিনা দ্বিধাৰে যায় যুদ্ধলৈ
মোৰ স্বজনসকল উদ্ভাসিত মুখ,
ধনু-কাঁড় লৈ তেওঁলোক সমৰলৈ প্ৰস্তুত
দুৰ্ভেদ্য চৈতন্যৰ বৰ্ম পৰিহিত সহযোদ্ধা সেনাপতি সৈনিক
যুদ্ধ বাদে নিছিগে শিকলি
যুদ্ধ বাদে শস্যক্ষেত্ৰ, বন্দৰ, কল-কাৰখানা আৰু
শ্ৰমৰ স্পষ্ট নিৰাপত্তা কাহানিও নাহে।

সেয়ে অৰণ্যত যেতিয়া বাঘে হুংকাৰে
ঘৰৰ দুৱাৰত যেতিয়া জম্বাদৰ কাৰাঘাতে
শৈশৱৰ আশ্চৰ্য প্ৰতিমাক ভাঙে
তেতিয়া
সমান্তৰালভাৱে
বন্ধুহঁতৰ যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতি
তেতিয়া
অবিশ্বাস্য ৰক্তদানৰ পৰিত্ৰতা
তেতিয়া স্থিৰ তোমালোকৰ লক্ষ্যভেদ
আৰু তেজৰ অগনিত দক্ষ তোমালোকৰ মুখে
মোক জগাই তুলিব পাৰে
মোক জগাই ৰাখে আশ্চৰ্য কৌশলেৰে।□□

সেই নদীৰ হৃদয়

এধানি জুয়ে কিমাননো পুৰিব পাৰে প্ৰিয়?
নোপোৰে হৃদয়,
সেয়ে মই কলিজাত জ্বলাইছো
এটা জ্বলন্ত সূৰ্যৰ হৃদয়
এয়ে ভাল লাগে।

তোমালোক কি প্ৰেমত পৰিছা কোনোবা?
অথবা ভাল পাই হেৰুৱাইছা কিবা?
ব্যাধৰ ঘৃণিত শৰত হৰিণীৰ হৃৎপিণ্ড বিদ্ধ হ'লে
তেজৰ সোঁত অথবা
তাইৰ মৃত চকুত জীৱনৰ প্ৰেম দেখিছা?
এই এক নদী কোনো জোৱাৰতে নকঁপে এতিয়া
এসময়ত যাৰ সৈতে
গাঁৱৰ শ্যামল কন্যাই পানী নিবলৈ আহি
কৰিছিল হৃদয়ৰ লেনদেন ইত্যাদি
—কত যুগ হ'ল তায়ো নাহে আক।

এতিয়া য'ত ঘোঁৰা-দুবৰি বনকচু মেটেকাৰ দ'মত
পানীকাউৰী বগলীয়ে চৰাইৰ পোৱালি বিচাৰে
অথবা ডাউকৰ কণী,
তাত হৃদয় আছিল, নদীৰ হৃদয়—
তাতেই প্ৰেম আছিল মানৱ-মানৱীৰ,
—এদিন তাৰ গৱেষণা হ'ব।

ইয়াত নদী আছিল, নদীৰ হৃদয়,
হৃদয়ৰ নদী, যি বুলি কোৱা, আছিল।

যাৰ পানী ছুই যুৱক-যুৱতীহঁতে কথা পাতিছিল
স্বচ্ছ পানীত মুখ চাই হাঁহিছিল পৰস্পৰ।
কিমান অমল জোনাকৰ ৰাতি
হৰিণৰ নিলয় বিচাৰি হৰিণীহঁত দলে দলে আহি
ইয়াত হৈছিল থিয়।
সেই নদী, নদীৰ হৃদয়, আজি নাই
কেৱল এইটোকে জানা।

ইয়াৰ নাম কি? হৃদয়ৰ কোন গলিত তাৰ ঘৰ?
কোনো নাৰীয়ে ভাল পাই যদি মাত দিয়ে,
শ্মিত হাঁহিৰে, চকুত বিশাল কৰুণা
কিন্মা মমতাৰ স্বৰেৰে
কিয়নো সি উচ্ছ্বসিত কল্পোলিত হৈ ফেনিল আৱেগেৰে
বিচ্ছুৰিত বিকশিত হয়?

মই যাৰ প্ৰণয়-প্ৰাৰ্থী
যদিও নহ'ল আমাৰ মিলন
কাহিনী আমাৰ মাথোন বেদনাৰ উপাখ্যান,
তথাপি মোৰ বাবে এইবোৰ আশ্চৰ্য অনুভৱ
তেজ ৰঙা শিমলুৰ ফুল,
সেয়ে মই কলিজাত জ্বলাই ৰাখো সূৰ্যৰ হৃদয়,
এয়ে ভাল লাগে।

□ □ □

১২ মাৰ্চ, ১৯৭৬, ৰাতি ১০-৩০ ভেল্লুৰ কেন্দ্ৰীয় কাৰাগাৰ

আলোকিত শ্লোক

১

এখন তৰোৱাল অকস্মাৎ
সময়ৰ কঁকালৰ পৰা খহি পৰিল—
মাটি আৰু আমি উঠিলো কঁপি।

সেই তৰোৱাল এতিয়া
অন্তহীন অশ্রুত বুৰ গৈছে।
ভাঁহি গৈছে ফুলৰ মালাত
শোকমগ্ন প্ৰণামৰ ঢৌত—
কোনে জানিছিল ইমান অশ্রু আছিল
তেওঁৰ বাবেই মাথোন
অগণিত ইমান চকুত

২

এজন সেনাপতিৰ বিদায়ত
এখন সমৰাংগন এতিয়া
ভগা বুকুৰ কান্দোনেৰে প্লাৱিত।
এই কান্দোনৰ দিগন্ত নাই
এই কান্দোন নদীৰ দৰে অতল
মেঘমল্লিত আকাশৰ দৰে চৰাচৰবিহীন
বিৰহৰ দৰে গহীন আৰু নিথৰ।

এজন মানুহে তৰুণ বয়সত ভাবিছিল
মই মানুহৰ অশ্রু হ'ম
অন্ধকাৰত নক্ষত্ৰ হ'ম
যুদ্ধত তৰোৱাল হ'ম
অপৰাজেয় হাঁহি হ'ম।
তেওঁ খোজ কাঢ়িছিল পদাতিকৰ দৰে

তেওঁ থিয় হৈছিল ছায়াবৃত বৃক্ষৰ দৰে
প্ৰসাৰিত বাহুত আছিল
জয় আনন্দ আৰু ভালপোৱা।
তেওঁ ধুমুহাৰ দৰেই আছিল
দুৰ্বিনীত
বেপৰোৱা
আৰু আলোড়িত।

৩

এতিয়া চৌদিশে বিষাক্ত বতাহ
মাটিত খহনীয়া
আকাশত বিজুলীৰ চমক
ৰাতিৰ একাৰ গাঢ় হৈছে দ্ৰুত
চৌদিশে বিশ্বাসভংগৰ ইতৰ কাহিনী
এনে সময়ত এই মানুহজনে
ক'ব পাৰে
ৰোৱা বন্ধুহঁত
অশ্রুদী গংগাৰ পানীত
উটুৱাই দিয়া বেউলাৰ অমৰ ভেলা,
জয় হ'ব হ'ব জয়।

এতিয়া অশ্রুত স্নাত তৰোৱাল
শোকত গধুৰ হৈছে বতাহ
শৰযাত্ৰাত কান্দে জনসমুদ্ৰই—
পৰবাসলৈ গৈছে প্ৰিয়জন

বালক এদিন অশ্রু হৈছিল
শেষযাত্ৰাত এতিয়া চকুৰে চকুৰে কেৱল অশ্রু
বালক অৱশেষত নক্ষত্ৰই হৈ গ'ল
তিমিৰ ৰাত্ৰি ভেদি আলোকিত শ্লোক।□□

বুকুৰ ভিতৰত

আজিকালি তুমি আহা বাৰে বাৰে
মোৰ সত্তালে
ঢালি দিয়া আশ্চৰ্য অনুভৱ
প্ৰতিটো মুহূৰ্তৰ ভাৱনাত।

তুমি আহিলে, ভৰিৰ কোমল শব্দত
অকস্মাৎ কি যে পখী সাৰ পাই উঠে
বুকুৰ ভিতৰত,
কি যে গান বাজি উঠে,
যেন কোনো ফাগুনৰ
প্ৰথম বসন্তত আহে
উচ্ছ্বসিত প্ৰথম প্ৰণয়।

□ □ □

১৫ ছেপ্টেম্বৰ, ১৯৭৫, আগৰতলা কাৰাগাৰ

তোমাৰ বাবে

তোমাৰ বাবে
এটি অমল ফুলৰ পাপৰিও
ফুলাৰ নোৱাৰিলো প্ৰিয়া,
তাৰ বাবে ভীষণ আহত মোৰ সমস্ত সত্তা।

হৃদয় যেন বিষাদেৰে লৱণাক্ত
ক'ম, এই তো আহিলো প্ৰিয়া।

হে মোৰ কবিতাৰ নিবিড় প্ৰেমিকা
আজি আকৌ কবিতাৰে ভৰাই তুলিম এই ঘৰ
ক'ম, তুমি কোৱা—কেনে হ'ল?
জানো, তুমি স্নিগ্ধ চকু তুলি
ক'বা, সুন্দৰ প্ৰিয়, অতীৰ সুন্দৰ।

□ □ □

১১ ছেপ্টেম্বৰ, ১৯৭৫, আগৰতলা কাৰাগাৰ

সন্ধ্যাৰ বেলাভূমিত

আৰ্দ্ৰ এই আষাঢ়ৰ অদ্ভুত সন্ধ্যা
সমুদ্ৰৰ জলজ গোক্ৰ আহে বতাহত
উপবনত পিঠি থৈ বলুকা বেলাত
উদ্বেল যুৱতীৰ চকুলৈ তজ্জা নামে।

মাজ-সাগৰৰ পৰা আহে ৰাশি ৰাশি টৌ
মদিৰ জ্যোৎস্নাত মাতাল অবিৰল প্রলাপেৰে
সমুদ্ৰৰ আলাপ, বালিচৰৰ ধূসৰ জোনাকত

উপবনৰ শাৰী শাৰী জাউবনৰ ডালে-পাতে
নিশি-উজাগৰ কান্দোনৰ দৰে সমুদ্ৰ বতাহে
বাৰে বাৰে জগাই তোলে বিস্মৃত যত শোক
মাছমৰীয়াহঁতৰ নাওবোৰ বুৰিছিল পানীত
সেই তেতিয়াৰে পৰা ঘৰে-ঘৰে নাৰীসকলে পিন্ধিছে
বৈধৱ্যৰ কৰুণ পোছাক
যিসকল সমুদ্ৰলৈ গৈছে তেওঁলোক আৰু উভতি অহা নাই
এই সমুদ্ৰ তীৰত ধুমুহা বৰষুণ জোৱাৰৰ
প্রবল প্রলয়, তথাপি মৃত্যুক অগ্রাহ্য কৰি
সিহঁত জন্মে বাঢ়ে আৰু বাৰে বাৰে যায় দূৰন্ত সমুদ্ৰলৈ।

আজি জোনাকৰ ৰাতি সমুদ্ৰ মাতাল হৈছে
মাতাল জোৱাৰত
উপবনত শোকাত নিঃশ্বাসেৰে যত শোকৰাশি
বাৰে বাৰে কান্দে
যাৰ একোৱেই নাছিল
আৰু সেইবাবেই গৈছিল গভীৰ সমুদ্ৰলৈ

ধুমুহাত সৰি পৰিল তেওঁলোক
তেওঁলোক আৰু নাহে উভতি
সেয়ে পূৰ্ণিমাৰ জোনটোও যেন
ধূসৰ কফিনেৰে ঢকা
সদ্যমৃত ৰমণীৰ মুখ।

□ □ □

২০ জুন, ১৯৯৭, দীঘা

ইণ্টাৰভিউ

কেনে আছা?
 বহুদিনৰ পিছত দেখা হ'ল, যেন কত যুগ
 কাষৰে-পাঁজৰে আছে মুখামুখি পৰস্পৰ
 অথচ যোজন দূৰ
 মাতে গৈ নেপায় ঢুকি।
 মাথো তেওঁৰ স্নিগ্ধ চকুত দেখিছে আশ্রয়
 তাত পোহৰ স্থিৰ
 আকাশ-বন্তি যেন
 কোনো এক সামুদ্রিক জাহাজৰ ঠিকনা।
 এতিয়া বন্দী হৈ আছে সমস্ত অস্তিত্ব,
 কল্পনাক দিছে অবাধ বিস্তাৰ
 সপোন আৰু কবিতাত
 সেই নম্র বালিকাৰ স্বপ্নত বিভোৰ।
 কাষলৈ আহিলে প্ৰিয়জন, প্ৰতিশ্ৰুতি
 দি গ'লে,
 সমগ্ৰ চৈতন্যত অনুভৱ কৰো
 উষ্ণ দাহ।
 তেওঁ কি মোৰ বনলতা সেন?
 মুখামুখি প্ৰশ্ন কৰে, কেনে আছে?
 তেওঁৰ চকুত নীড় বান্ধি কোন পখীয়ে কাহানি
 সন্ধ্যা হ'লে উভতি আহে স্বজনৰ ঘৰলৈ?

□ □ □

১১ ছেপ্টেম্বৰ, ১৯৭৫, আগৰতলা কাৰাগাৰ

অৰণ্যত নিবিড় শয্যাত

ৰোৱা, জিৰোৱা ক্ষণিক। ইয়াত, হাবিৰ কাষত।
 পানীৰ পাৰত। সমুখতে জলৰাশি।
 পানীত ওপঙে বালি হাঁহ। ৰাশি ৰাশি।
 বগা বগলী কেইটি নিথৰ ধ্যানত মগ্ন।
 চৌপাশে পানীত তিতা পখীৰ পালক।
 হিমেল বতাহত উৰে ব'দ। ছায়াৰ মায়াবী
 পলাতকা হৰিণীৰ চকু। শব্দত বাজে
 অৰণ্যৰ নিঃশব্দ সংলাপ। পাত সৰাৰ
 আলাপত শাৰী শাৰী উদ্ভিদৰ গোপন বটনা।
 ভাল লাগে যেতিয়া ইয়ালে আহো অকলে।

ইয়ালে আহিলেই কোনে যেন দুৱাৰ খুলি দিয়ে।
 হৃদয়ৰ কাষলৈ আহি এই অৰণ্যই
 কথা কয় প্ৰিয়তমাৰ দৰে। তেতিয়া বুকুত
 কোনো এক অজানা চৰায়ে ডেউকা মেলে।
 মুকলি মনেৰে কথা কয় ৰাতিৰ আকাশে
 দুৰৈৰ নক্ষত্ৰ সাৰে থাকে ৰাতি, আৰু মাতে
 আহা প্ৰিয়া কথা পাতো। কেতিয়াবা দুৰৈত
 ৰাতিৰ চৰায়ে মাতে।
 কেতিয়াবা মাজৰাতি শিশিৰৰ নূপুৰ-ধ্বনিত
 জোনাকৰ ভৰিৰ শব্দত টোপনি ভাগিলে
 ডাক-বঙলাৰ খিৰিকিলে নামি আহে জোন।
 অৰণ্যত নিবিড় শয্যাত এন্ধাৰৰ লাবণ্যই
 মাত দিয়ে, জিৰোৱা ক্ষণিক, এই অৰণ্যত। □□

সাধাৰণতে চকু নৰখা ঠাইত যেন
 তেওঁলোকে চকু ৰাখে
 কাৰণ তাৰে
 অন্ধকাৰ গাঁতত থাকে
 হিংস্ৰ সৰীসৃপ!
 লক্ষ্য ৰাখক কোনে বনে বনে
 অৰণ্যৰ শব্দমালাৰ সলনি
 বন্দুকৰ শব্দমালাৰে পোৰে
 অৰণ্য, জনাৰণ্য, বাসগৃহ
 নিৰাপদ প্ৰতিবেশীৰ ঘৰ
 তেনে সময়ত এই পাৰে মই
 সেই পাৰে তুমি
 মাজত সৰ্পিল নদীৰ সোঁত
 আতংকিত অবিশ্বাসী সময়।

এই সময়ত বন্ধুহঁতে বাতৰি পঠিয়ায়
 যিসকলে ভুল বুজি সোমাইছে হাবিত
 অস্ত্ৰেৰে পুৰিছে পুষ্পিত কানন
 তেওঁলোক উলটি আহক ঘৰলৈ
 আপোনজন থিয় হৈ আছে বিষম খিৰিকীমুখত।
 এই সময়ত চকু ৰাখক
 কালীনাগে কোনফালে ফণা তোলে
 তাৰ বিষাক্ত দাঁতৰ।

□ □ □

৪ জানুৱাৰি, ১৯৯৭, আগৰতলা

পূৰ্বমেঘ

তোমালোকৰ জ্যোতিৰ্ময় ৰাজহাউলীৰ পৰা
 হে দেৱতাসকল, আমি বহু দূৰৈত থাকো
 ইয়াত সেমেকা বতাহ বলে
 আৱদ্ধ জলাশয়ত বিষাক্ত লতা গজে
 হিংস্ৰ জলশ্ৰোতত
 দুৰ্গম অৰণ্য আৰু পাহাৰত
 অনিচ্ছাৰে বেলি উঠে বেলি বুৰে
 পোহৰে একাৰে জন্ম-মৃত্যুৰ পীড়ণত
 আমিও জীয়াই থাকো নিয়ম-মাফিক
 ইয়ালৈ দিন আহে ৰাতিৰ কাৰণে
 ৰাতি আহে অন্ধকাৰজীৱীহঁতৰ স্বার্থত
 ভাৰতৰ উত্তৰ-পূব কোণৰ আকাশ
 সৰ্পিল চক্ৰান্তত খণ্ড-বিখণ্ড হৈ আছে
 প্ৰতিদিনে বাঢ়ি আহে বঞ্চনাৰ ক্ৰোধ
 অগ্নিবৰ্ণ ৰক্তস্ৰাৱী দাঁতাল পশুৰ দৰে।

আমি কুশলে নাই
 আমি সুখী নহওঁ
 সাত ভনী কনকচম্পা ফুল
 হোৱাৰ কথা আছিল, হৈছে কণ্টক মুকুল
 গীৰ্জাৰ ছিৰিত ভায়ে ভনীৰ ডিঙি কাটে
 মন্দিৰ-প্ৰাঙ্গনত আশ্ৰিত বিভেদৰ তীক্ষ্ণ ছুৰি
 আমি সুখী নহওঁ,
 পাপ-পুণ্যত উত্থান-পতনত
 যজ্ঞত অথবা বিসৰ্জনত
 এক আলোকিত স্বৰ্গলোকৰ কাষত
 অন্ন দিয়া প্ৰাণ দিয়া, নগদ প্ৰকল্প।

হে দেৱতাসকল, হাজাৰ যোজন দূৰ
আমাৰ ব্ৰাত্যভূমি
ঘামে তেজে আৰ্দ্ৰ
নদ-নদী পৱিত্ৰ জলস্ৰোতত বিধৌত
হিমালয়ৰ কনিষ্ঠা দুহিতাহঁতৰ চকুৰ পানীৰে লুণীয়া।

পূৰ্বোত্তৰৰ বিশাল আৰ্তনাদ
তোমালোকৰ বৰ্জিত
আমাৰ স্বভূমি।
তোমালোকৰ ৰাজহাউলীৰ পৰা
দীৰ্ঘ দূৰত্বত অৱস্থিত গ্ৰামীণ মফস্বল আমাৰ
ভগাছিগা ঘৰ-দুৱাৰ জীৰ্ণ আচ্ছাদন
পাতৰ ছাউনী
ঝুমৰ পাহাৰ ছুই নদী, নদীৰ পাৰত
নিষিদ্ধ হাবিৰ গাঁৱত বেআইনী জীৱন
জবৰদস্তি জীয়াই আছে
বন-জোনাকত, পানীৰ শব্দত
পাহাৰী মাদলৰ তালত
দেশী মদৰ উত্তেজনাৰে পাহৰো
মহ মাখি জৌক আৰু বাঘৰ কামোৰ
পাহৰো মহাজন ঠগ দালাল
মধ্যস্বত্বভোগীহঁতৰ নিত্য উৎপাত।
আমি সুখী নহওঁ
ৰাজহুৱা, ধৰ্ম-চক্ৰ সাজি পুৰোহিত
কিন্মা পাদ্ৰী নাইবা মৌলবীৰ আশ্বালনত
প্ৰতিদিনে বুকুৰ ভিতৰত সৰে তেজ
হাজাৰ বছৰৰ বিষাদেৰে চয়তান
জুড়াছ আৰু দুঃশাসনহঁতে অস্ত্ৰত শান দিয়ে
যি অস্ত্ৰেৰে স্বীমাৰহঁতে কাটে হাছান হোছেনৰ ডিঙি
সুখত নহয়, নহয় দুখত, আমি জীয়াই আছে

নিৰ্বোধ জ্বালা আৰু যন্ত্ৰণাত।
ইমান দূৰৈত আছে যে,
দেৱতাসকল কাহানিও চফৰত অহা নাই,
দিল্লীৰ সম্ৰাট অথবা বাদশ্বাহসকলে
আমাৰ কান্দোনৰ জুই নুমুৱাবলৈ
পঠোৱা নাই শীতল চাদৰ।
কিজানিৰা ৰজাৰ হৃদয় পুৰি ছাই হৈ যায়, সেয়ে
মাজে মাজে হাতীত উঠি আহিছে সেনাপতি
ৰাজদূত, চুবেদাৰ, তফাদাৰ অথবা
লাঠিয়াল, ৰজাৰ সুহৃদ।
সিহঁতে কাঠ বেচে, চালান কৰে হাতীৰ দাঁত
গঁড়ৰ খড়্গ, হৰিনাভি সোণ
আৰু সেই সোণেৰে নিজৰ বাবে
কিনিছে বিলাসী ভৱিষ্যৎ, শুবৰ বাবে
মেহগনি কাঠৰ পালেং আৰু বিদেশী
আতৰ, সুৰা আৰু সুন্দৰীৰ বাবে
ঢালিছে ৰাশি ৰাশি মুদ্ৰা।

আজিকালি ৰাজধানীৰ প্ৰতিনিধিসকল আহে
বৰ বৰ মানুহ
তেওঁলোক আহে বহে
থাকে যায়, আহে যায়
দিস্তা দিস্তা যোজনাৰ নীলা নীলা ফৰ্দ
নতুন কাৰখানা, যোগাযোগ অগ্ৰগতি
তাৰবাবে সুনিৰ্বাচিত শব্দমালাৰে ছুভেনিৰ
স্মৰণিকা, সাংবাদিক সন্মিলন, দূৰদৰ্শনত
ছবি, আকাশবাণীৰ খবৰ
চৰকাৰী স্বজন মণ্ডলীৰ অনুগত কথাবাৰ্তা
আবদাৰ আশ্বালন
তাৰ পিছত অৱশেষত আহিল নিৰ্বাচন

যেন কল্পতৰু উৎসৱ
ফলাফলত জানিব পাৰি—আমাৰ মোক্ষলাভ
কেৱল মুখৰ বদলি।

এনেকৈয়ে দিন যায়
পাহাৰত পাহাৰে কান্দে
বনত কান্দে জোনাকে
বেলি উঠে বেলি বুৰে
অসুখ বিসুখত চিকিৎসা কেন্দ্ৰৰ পৰা
কিনো আৰোগ্য, কিজানিবা
দেখা পাও ঘৰলৈ সুখৰ উভটনি।
কোনোদিনে সুউচ্চ আকাশৰ পৰা
সৰি পৰা নাই বৃষ্টি, যি ইয়ালৈ আনিছে উৰ্বৰতা
টোপনিৰ এই পাহাৰলৈ ভুলতো
নাহে হৃদয়।

আহিছে ৰাজদূত ৰাজবল্লভ সেনাপতি,
জায়গীৰদাৰ, ভূস্বামী, তালুকদাৰ
চুবেদাৰৰ অনুগত ৰাজভৃত্যগণ
আজিও যিসকল আহে
এখন ভৰি থৈ আহে স্বৰ্গৰ ছিৰিতেই
ইয়াত থিয় হৈ থাকে মাথোন এখন ভৰিত
এহাতত কলম
আনখন হাতত টেলিফোন,
কেৱল কয়, অপেক্ষা কৰক ছাৰ
সম্ৰাজ্ঞীৰ ভীষণ অসুখ
সম্ৰাটৰ চকুত টোপনি নাই।
আৰু মাজে মাজে সিহঁতে প্ৰচাৰ কৰে
কেন্দ্ৰৰ ৰাজকীয় তলব

সুদে-মূলে কিমান হ'ল
কেতিয়া দিব লাগিব ঘূৰাই, নতুবা সৰিব গৰ্দন।

এনেকৈয়ে বছৰ বছৰ, বছৰৰ পিছত বছৰ
আমাৰ ৰজা সলনি হয়
মুখা সলনি হয়
সলনি নহয় আমাৰ মুখ।
আমাৰ অসুখ
বৃষ্টিহীন ললাটৰ
অনুৰ্বৰ বেথা,
ঝুমৰ খেতি, নদীৰ পাৰ পাহাৰী ঢাল
অথবা বানত ভঁহা গাঁৱৰ পঁজাত
ব্ৰাত্যভূমি নিদ্রাহীন অসুখত জীয়াই থাকে
বুকুৰে-হাতেৰে উদয়াস্ত মৃত্যুক ভেটা দি।
যোৱা মেঘ, কোৱাগৈ
আমাৰ বুকুৰ গুহাত লুকাই থকা
হাজাৰ জলহন্তীৰ খং
সুখ বিচাৰে, বিচাৰে জুই
বিচাৰে নতুন বৰ্ণমালা
শব্দমালা
অগ্নিময় আখৰৰ জ্বালা।
পূবৰ পাহাৰত, ঝুমৰ পাহাৰত
দাউ দাউ লেলিহান শিখা
আমি সুখী নহও
আমি সুখত নাই।□□

মালবিকা তুমি

ব'দৰ মুখত বিষে শোভা নাপায়
বৰ বেছি জুই থাকিব পাৰে শিখাত
ধুমুহাৰ প্লাৱনত
আলুলায়িত চুলিত এটি
প্ৰস্ফুটিত চাইক্ল'ন।

সেয়ে হ'ক তোমাৰ উজ্জ্বল
ৰৌদ্ৰস্নাত পৱিত্ৰ মুখখন।

এনে বিষণ্ণতা
মোৰ বৰ বেয়া লাগে
বুকুৰ ভিতৰত নীলকণ্ঠ পখীটিয়ে
যন্ত্ৰণাত ছটফট কৰে
সেয়ে তুমি কাহানিও এনেকৈ বিষণ্ণ
নহ'বা মালবিকা
বিষাদৰ ছবিয়ে মোক
বিধ্বস্ত কৰে
অৱনত কৰে
মই চিৰকাল বিচাৰো পুষ্পিতমুখ
বনজ্যোত্স্নাত বিধৌত চন্দ্ৰিমা
জলৰেখা বনৰেখা তটৰেখা
ৰাজপথ, ভীৰত অথবা মিছিলত
সকলোতে মই বিচাৰো উজ্জ্বল মুখ।

কাঁইট কিস্বা ফুল
য'তেই থাকা তুমি
মই বিচাৰো উজ্জ্বলতা
কাৰণ ব'দৰ মুখত বিষাদে শোভা নাপায়
বৰ বেছি শোভা পায় যৌৱনে।

□ □ □

৭ ফেব্ৰুৱাৰি, ১৯৭৭, আগৰতলা।

বিষাদ আঁতৰোৱা

তোমাৰ দুচকুত বিষাদ
এনে লাগে যেন মুখৰ পূৰ্ণিমাৰ জোন
মৃত জোনাকেকেৰে ঢকা।
তোমাৰ বুকুৰ ঘন মেঘৰ দৰে
স্মৃতিৰ ছায়া
ইয়াতেই যেন দীৰ্ঘ এক আবাস
সন্ধ্যা-পখীৰ উলটি অহাৰ নীড়।

তোমাৰ দুচকুত পোহৰ জিলিকিলেই
ৰাতি পুৱায়
ফুলে পাহি মেলে বনে-বিজনে।
তোমাৰ দুচকুৰ পৰা বিষাদ আঁতৰাই দিয়া
ওঁঠত ৰাখা প্ৰথম বৰষুণৰ দৰে
টুকুৰা টুকুৰ মৃদু আলাপ,

নামক এতিয়া ৰাতি তোমাৰ বুকুলৈ
উলটি আহক সন্ধ্যাৰ পখীকুল।

□ □ □

১৮ জুন, ১৯৭৫, দীঘা

সেয়ে জীয়াই আছে

তুমি মোৰ কাষত আছা বুলিয়েই
মাজে মাজে ভয় দেখুওৱা
দূৰলৈ গুচি যাম,
তেতিয়া?

মই অলপ দূৰত আছো বুলিয়েই
সকলো সময়তে চমকি উঠো, তুমি কি মোৰ
কাষতে আছাতো?
কিমান কাষত? হাত মেলো।

যদি কোনোবা দিনা লোকলজ্জাত
আমি পৰস্পৰে বিশ্বাস ভাঙো
বন্ধ হয় কথা কোৱা আৰু লগ পোৱা
নষ্ট হয় সকলো প্ৰতিশ্ৰুতি,
তেতিয়া?

থাকক এইবোৰ অগ্ৰিম ভাৱনা
আমি আছোঁ অনন্ত বিশ্বাসত
নিচেই কাষতে
এই মহাসুখ আছে বুলিয়েই
জীয়াই আছে প্ৰিয়া।

□ □ □

১৮ জুন, ১৯৭৫, দীঘা

তুমি

ইমান দূৰৈৰ পৰাও দেখো
যেন তেওঁৰ চকুৰ পতা লৰে
দাপোণৰ মুখামুখি তেওঁ বহে
চকুৰ ভিতৰৰ তলমল পানীত
হেজাৰ বছৰৰ কান্দোন আৰু
অনাদৃত ভালপোৱা।

সমুখতে ফেনিল সাগৰ
এতিয়া তাত জোৱাৰ
কাৰোবাৰ ভালপোৱাৰ নদীলৈ যদি
আহে এনে পূৰ্ণিমা
থৈ থৈ জলৰাশিয়ে অকলে কান্দে যদি
তেতিয়া কি প্ৰিয়জনে তেওঁৰো চকু
বিচাৰে দাপোণত!

ইমান দূৰৈৰ পৰাও দেখো
তেওঁৰ চকুৰ মুদ্ৰাত
ভালপোৱাৰ নৈত আহিছে প্লাৱন
জোনাকৰ জোৱাৰত ভাঁহে
পুষ্পিত শৰীৰ
এনে সময়ত ভৰা নৈ ভৰি থাকে
প্ৰেম আৰু দহনেৰে।

□ □ □

১৮ জুন, ১৯৯৭, দীঘা

তৃষ্ণাৰ তিমিৰত

তোমাৰ কণ্ঠত আছে এয়া কি যাদু
সুৰৰ মোহিনী প্ৰপাত
স্নিগ্ধ কলধ্বনি!

তোমাৰ ওঁঠত যেতিয়া গুণগুণায়
নিজৰাৰ দৰে সংগীত ৰাগিণী
তোমাৰ দুচকুলে নামে
শাওণৰ বৰষুণে ধোৱা
জোনাকৈৰে বিদীৰ্ণ জোন!

তেতিয়া তোমাৰ চকুৰে
হেজাৰ নদীৰ জলোচ্ছ্বাসেৰে
কি যেন ক'ব খোজে
আৰু তোমাৰ ওঁঠৰ
সুৰৰ মাতাল বতাহে
যেন বাৰে বাৰে পিছলৈ মাতে! □□

দলিত : বতাহত ভৰিৰ শব্দ

আমাৰ চকুবোৰ
আমাৰ ক'লা চকুবোৰ
এন্ধাৰত অগ্নিপিশুৰ দৰে জ্বলে
আমাৰ ছালত নাই আভিজাত্যৰ বাৰ্ণিছ
বুকুত আছে হেজাৰ বছৰৰ আগ্নেয় ফাৰ্ণেছ
ক্ৰীতদাসসকল আমাৰ পূৰ্বপুৰুষ
ঘাম আৰু তেজত আমাৰ জন্ম।

এতিয়া সৰ্বত্ৰ আমাৰ ভৱিষ্যত সম্পৰ্কে
আলোচনা, কাণে-কাণে কথা
চকু ৰঙা কৰা, ফুচফুচ ষড়যন্ত্ৰ
অথবা নিষ্ঠুৰ হনাইনি
অযথা ৰক্তপাত।

মাটি খাদ্যৰ গুদাম চৰকাৰী অফিচৰ চকী
কিন্মা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাৰান্দাৰ অধিকাৰ সম্পৰ্কে
ডাঙৰ ডাঙৰ কথাৰে বিতৰ্ক।
নীলৰক্ত আৰু নীলবৰ্ণ শৃগালৰ পুৰাতন সাধুৰে
বিয়পাইছে বাহি গোক্ৰ,
ৰাজনীতিত যিসকল ফুলৰ আঘাততে মুৰ্চ্ছা যায়
সিহঁতৰ চকুবোৰ এতিয়া সৰি পৰা ফুল,
মাটিৰ আবদাৰ যিসকলে সহিবলৈ নাৰাজ
সিহঁতে কাকতত লিখিছে বৰ বৰ নিবন্ধ
কোনে ক'ত শূদ্ৰ জাগৰণ লৈ
কৰে বৃথা আত্মগলন,
'বন্যোৰা বনে সুন্দৰ'
চাকৰি আৰু চাকৰৰ বৃথা তৰ্ক দেৱগণ।

মণ্ডল কমিছনৰ বিতৰ্কত
চকা বন্ধ, ইন্দ্ৰপ্ৰস্থ অগ্নিদগ্ধ
আৰ্যপুত্ৰসকল আত্মাহুতি কিম্বা
জোতা পালিছত নামিছিল
পুৰিছিল স্বৰ্গৰ কেইটামান ছিৰিও।

তথাপি প্ৰতিটো বন্দৰত
অংগ বংগ কলিংগৰ ঘাটত
গুজৰাট পঞ্জাবত বানৰ আমন্ত্ৰণ,
হেজাৰ বছৰ জুৰি যি চৰায়ে কান্দিছে সজাত
তাৰ ডেউকাত লাগিছে সমুদ্ৰ-বতাহ
পুৰাতন বন্দৰৰ নিচাত বিক্ষিপ্ত,
নাৰিক নাৰীয়া আৰু যাত্ৰীসকলে
পাল তোলে, হাল ধৰে, খোলে লংগৰ
এনে সময়ত আমাৰ চকুবোৰ জ্বলে
ৰাতিৰ আকাশৰ নক্ষত্ৰৰ দৰে।

এতিয়া ৰাজনীতিত মানুহ ধৰাৰ
সেই পুৰণি কথাবোৰ ভোটা হৈ পৰিছে
আমি বুজি পাওঁ, আনুগত্য আৰু কৰ্তৃত্ব
কায়িক শ্ৰম আৰু বুদ্ধিৰ চৰ্চাক লৈয়েই
প্ৰথম বিতৰ্কত জন্ম হ'ল আইন,
শাস্ত্ৰ আৰু পুৰোহিতৰ বাণী, ব্ৰহ্মবিদ্যা
পুৰোহিত ক্ষত্ৰিয় আৰু বণিকসকলে
কাঢ়ি নিলে ৰাজদণ্ড,
ৰজা ঈশ্বৰৰ ছায়া
সেয়ে আমাক দিয়া হ'ল দাসত্ব।
সেই দিন ধৰি ঘামৰ অগ্নিৰেখাত
আমি চিহ্নিত দাস দাসীৰূপে
অস্পৃশ্য শূদ্ৰ

কিম্বা ব্ৰাত্যজন,
আমিয়েই বৰ্তমানৰ মহিমাময় মজদুৰ,
ৰাজদণ্ড আমাৰ শেষ উত্তৰাধিকাৰ
কৰণ আমাৰ কোনোবা পূৰ্বপুৰুষৰ হাতৰে পৰাই
চুৰি হৈছে ৰাজদণ্ড।
বতাহত জুইৰ দৰে ভৰি থৈ
আহি আছে দিন
অজস্ৰ মাদলৰ শব্দত বাজে
ৰাজকীয় অভ্যুত্থান।
কোন আহে
তেওঁলোক আহে
আমিয়েই আহিছে
ঘামৰ ৰূপেৰে সজোৱা
আমাৰ শিৰস্ত্ৰাণ।

চাওকচোন,
বুকুৰ ভিতৰত হাত থৈ
ইতিহাসৰ পাতত চকু থৈ চাওক,
কোন আহে
বতাহত ভৰিৰ শব্দ
যেন সমুদ্ৰৰ ধুমুহা-নিশ্বাস।

□ □ □

নবেম্বৰ, ১৯৯৪, কলিকতা।

অপাৰেশ্যন টেবুলত

মাজৰাতি আকাশত
জোন আছিল নে নাছিল নাজানো
নক্ষত্ৰ আছিল মোৰ বাবে
অগণিত।

ৰাতি পুৱালেই মোৰ হৃদপিণ্ডত
ছুৰি চলোৱা হ'ব বৰদিনৰ কেৰু কটাৰ দৰে
মই শুম অপাৰেশ্যন টেবুলত
পুনৰ্জন্মৰ সুখত।

মোক যিসকলে ভাল পায় তেওঁলোক
হস্পিতালৰ দুৱাৰদলিত উদ্ভিগ্ন
কালি দি থৈ গৈছে আঙুৰ আপেল
ডালিম ফুলটিৰ দৰে ৰঙা ৰঙা তেজ

বন্ধুহঁত আহিছে মোৰ জীৱনৰ প্ৰাৰ্থনাৰে
পৃথিৱীৰ বাবে যেন জীয়াই থাকো আৰু কিছুদিন।

মই শুই আছে নিঃশব্দে
মোৰ চৌপাশে সশস্ত্ৰ ছাৰ্জন
চৌদিশে উদ্ভাসিত পোহৰ
তৰমুজৰ দৰে পকা আৰু ৰসাল এখন হৃদয়
কটাছিঙা কৰা হৈছে
মই তেতিয়া অপাৰেশ্যন টেবুলত
মগ্ন হৈ আছে হয়তো নিদ্ৰা আৰু স্বপ্নত।
শুই লৈছে যিমান পাৰি
টোপনি যেন মোৰ বাবে

কৃষ্ণবৰ্ণা কন্যাটিৰ ক'লা হৰিণ চকু
টোপনি মোৰ বাবে শিশুহঁতৰ প্ৰিয় মুখ
টোপনি মোৰ বাবে প্ৰেয়সীৰ প্ৰিয়তম চুম্বন।
প্ৰতিদিনে মৰ্গ হস্পিতাল চিতাত
দন্ধ মুখ, সহযোদ্ধাসকলৰ অকাল মৃত্যুয়ে
মোৰ টোপনি কাঢ়ি নিছে দীৰ্ঘকাল
অপাৰেশ্যন টেবুলৰ ৰক্তস্নাত শয্যা
মোৰ নিৰাপদ টোপনিৰ আশ্ৰয়।

ডাক্তৰ মহোদয়, মোক শুবলৈ দিয়ক
আৰু অকণমান শুবলৈ দিয়ক
বন্ধু-বান্ধৱসকল কওক, ভালে আছে
ৰাজপুত্ৰৰ দৰে শুইছে
অলপ পিছত সাৰ পাম
তেতিয়া দেখা হ'ব।

□ □ □

২৬ ফেব্ৰুৱাৰি, ১৯৯৭, কলিকতা

পৃথিৱীৰ শ্ৰেষ্ঠ উপহাৰ

বহুদিনৰ পিছত আহিলো
যদি প্ৰশ্ন কৰা তোমাৰ বাবে আনিছো কি
মই নকওঁ যে—ভালপোৱা
মই ক'ম, তোমাৰ বাবে আনিছো এটি উত্তপ্ত অনুভূতি
এটি মৃত্যুহীন বিশ্বাস

তাৰ পিছতো যদি প্ৰশ্ন কৰা আৰু
মই ক'ম, কমৰেড লেনিনৰ এটি মূৰ্তি
লেনাৰ পাৰৰ পৰা অনা
তোমাৰ বাবে পৃথিৱীৰ শ্ৰেষ্ঠ উপহাৰ

লেনিনৰ মৃত্যুৰ দৰেই ইয়াক ৰাখা
তোমাৰ প্ৰিয় সন্তানৰ বাবে।□□

প্ৰেম আৰু সংগ্ৰামত

যি হ'ব হ'ল
অথবা যি নহ'ল
এইবোৰ কথাৰে হৃদয় গধুৰ কৰিব
মই নোৱাৰো, আৰু নোৱাৰো।

মই যি বিচাৰিছো, আজিও বিচাৰো
এনে লাগে যেন চকু মেলি থিয় হৈছো
আমাৰ সপোনতে।

যি পাইছো সেয়া মই হেৰুৱাব নোৱাৰো।
আমাৰ চেতনাৰ কাষেৰে তুমি খোজ দিবা, কথা আছিল,
পিঠিত যুদ্ধৰ যাৱতীয় সৰঞ্জাম
আৰু মোৰ কবিতাৰ উচ্চকিত আবৃত্তিৰে
পাৰ হৈ যাম ৰক্তিম দিগন্ত।

কি হ'ল, কি নহ'ল
আপাতত এই চিন্তা এৰো আহা,
আহা একেলগে থিয় হওঁ
দুয়োৰে কলিজাৰ তেজ ঢালি লিখো আহা
সখ্যৰ দলিল।

যি ইন্তাহাৰত লিখা আছিল আমাৰ ভালপোৱাৰ কথা
ব'লা আকৌ এবেলি পঢ়োঁ,
জনসমুদ্ৰত মেলি দিওঁ হৃদয়ৰ ভেলা
প্ৰেম আৰু সংগ্ৰামত।

□ □ □

১৯ মাৰ্চ, ১৯৭৬, ভেল্লুৰ কেন্দ্ৰীয় কাৰাগাৰ।

হীৰা সিং হৰিজন

সৌ অনন্ত আকাশত চিৰকাল ধৰি আছে
চন্দ্ৰ সূৰ্য গ্ৰহ তৰা
অথচ এই বালকৰ পূৰ্বপুৰুষসকলে কোনোকালেই
চন্দ্ৰ কিম্বা সূৰ্যৰ বংশত জন্মাৰ সাহস পোৱা নাই,
বালকে এইবোৰ নাজানে, প্ৰয়োজন নাই।
এই দেশত চিৰকাল ধৰি আছিল কিছু চেয়াৰ অথবা চকী
বহিবৰ বাবে ওখ ঠাই, ওখত যিসকল বহে,
বালকে দেখিছে পাঠশালাত পণ্ডিত বহে,
ছাত্ৰক বেত্ৰাঘাত কৰে, ধমকি দিয়ে,
আৰু কাণমলা দিয়ে কেতিয়াবা।
চেয়াৰত বাবুসকল বহে চাহেব বহে
অফিচত তাৰ দেউতাকক ভয় খুৱায়
ৰঙা চকু দেখুৱায়, মজুৰি কমাই দিয়ে।
দেউতাকে ঘৰলৈ আহি কান্দে, মাকক পিটে
দুগ্ধপোষ্য শিশুকে 'ছালা' বুলি ধমকি মাৰে বিনা কাৰণত।
বালকে এইবোৰ দেখি দেখি এদিন ভাবে
ময়ো চেয়াৰত বহিম, মা মোক চকী আনি দে।
মাকে দিয়ে গালি
দেউতাকে কয়, আমি মেতৰ মানুহ ৰোপাই
চকীত বহা পাপ।
বালকৰ মূৰত এইবোৰ একো নোসোমায়, সি কান্দে
সেয়ে খেলাৰ সময়ত সি মাটিৰ টিপত বহে
নিজেই চাহেবৰ দৰে হাঁহে, হুকুম দিয়ে
চৰ মাৰে সৰু ভনীয়েকৰ গালত, যেন নাকান্দে আৰু।

সিদিনা বঙলালৈ দেউতাকৰ লগতে আহিছিল সি
শুনিছে, বঙলালৈ আহিছে

এজন নতুন চাহেব, ডাঙৰ মিনিষ্টাৰ
বালক আহিছিল চাহেব চাবলৈ
দেউতাক আহিছিল হাতত ঝাড়ু লৈ, অৱনত চকু,
বিনীত শৰীৰৰ দাসত্বৰ ছাপ,
ঘৰ-দুৱাৰ, টয়লেট, কাৰ্পেট ছাফাই কৰে।

হীৰা সিং হৰিজন, বয়সে ছুইছে ছয়
শৈশৱৰ চকুত তাৰ ঈশ্বৰৰ ছায়া।
ফুট-নুফুট মাত-কথাত যেন ফুলহে সৰে
এহাতত বাঁহী আৰু আনখন হাতত আছিল কুঁহিপাঠ
লাজুক মুখখন তাৰ লাজেৰে উখল মাখল।
বালকৰ ললাটত যেন
জোনৰ কপালত জোন বহি আছে
অদ্ভুত কৃষ্ণাঙ্গ বালক, লোভনীয় গালত তাৰ
এতিয়াও চুম্বনৰ দাগ।

কপালত চন্দন ৰেখাৰে মাকে দিছে আঁকি জয়ৰ তিলক,
কোনোকালেই সিহঁতে চন্দ্ৰ-সূৰ্য বংশত জন্মাৰ সাহস পোৱা নাই
অথচ কপালত তাৰ যেন বহি আছে জোন।
আমি তো জানো, বালকৰ কঙালিনী মাকে
কেতিয়াও বাটি ভৰা গাখীৰ অথবা
ৰৌ-বাহুৰ লোভনীয় মূৰ দি জোনটো কিনি আনি
এই বালকৰ কপালত থোৱাহি নাই,
তথাপি বহি আছে জোন জোনৰ কপালত।

কিশোৰ বালক ই
হীৰা সিং হৰিজন তাৰ নাম,
সূৰ্যবংশত জন্মে যিসকলে, এনে চাহেব চাবলৈ
আহিছিল, লগত তাৰ দেউতাক, বঙলাৰ ঝাড়ুদাৰ।

চাহেবসকলে চিৰদিন জন্ম লয় চন্দ্ৰ সূৰ্য বংশত
 তেওঁলোক বজা হয় উজীৰ নাজীৰ চাহাব বেগম।
 কাষলৈ মাতি সুধিছিলোঁ, কোন শ্ৰেণীত পঢ়?
 পঢ়ি শুনি কি কৰিব, বোপাই?
 নিৰ্দিধায় কৈছিল—চাহেব হ'ম।
 কিয়?
 চেয়াৰত বহিম।
 কোমল ওঁঠত তাৰ কি ভীষণ জোৰ
 হীৰা সিং হৰিজন এইমাত্ৰ অংকুৰিত বীজ
 সম্ভৱতঃ তেজত আছে প্ৰ-পিতামহৰ ক্ৰুদ্ধ পবিত্ৰতা
 কোনো এক সম্ৰাটৰ সংগীতৰ পৰাজিত বিলাপ
 ন'হলে এনে অবোধ বালকে ইমান কঠিন কথা কয়
 কিয়?
 এই সৰু বালকে কি জানে,
 তাৰেই আত্মীয় এজন বাধা নেওচি স্কুললৈ গৈছিল
 পঢ়াৰ সময়ত নাপাইছিল বহাৰ আসন
 কাৰণ সেই বালকো আছিল হীনজাত, ব্ৰাত্যজন।
 তথাপি লিখা-পঢ়া শিকি সেই বালক
 এদিন বাধা নেওচি বহিছিল
 ৰাষ্ট্ৰীয় চেয়াৰত,
 সেই বালক এদিন ক'লা চাহেব হ'ল
 ক'লা মানুহৰ প্ৰিয় বাবা চাহেব।

হীৰা সিং হৰিজন, শূনা
 আমিতো তোমাক চেয়াৰ নিদিও
 তুমি
 ডাঙৰ হৈ
 বাধা নেওচি
 বহ।

□ □ □

৬ জানুৱাৰি, ১৯৯৫, কৰিমগঞ্জ।

ব্ৰাত্যজনৰ কবিতা

মোৰ গোটেই শৰীৰত আই,
 আজন্ম বৈ আছে মোৰ জন্মৰ যন্ত্ৰণা
 তথাপি তুমি বাৰে বাৰে কয় নাজানো মোক বুজোৱা
 মই হেনো ৰাজপুত্ৰ, সুখী হ'ম এদিন
 ঘূৰাই পাম ৰাজদণ্ড, ভূমি আৰু বিশাল তালুক
 মই নুবুজো, মাথোন বুজো
 মোৰ ক'লা ছালখনৰ তলত এখন ৰঙা নৈ
 দুঃসহ জ্বালাবাহী কান্দোনৰ সোঁতেৰে ভৰা,
 মই বুজো, মোৰ জননী এক দাসী কন্যা
 মোৰ জন্মদাতা পিতা অনাৰ্য চাণ্ডাল আছিল,
 সেয়ে জন্মৱধি ব্ৰাত্য মই।
 কিয়?
 তাৰ কোনো উত্তৰ নাই স্বৰ্গীয় বিধান বাদ দি।

কিমান কৰুণাৰ সিন্ধু শুকাইছে মোৰ বাবে,
 প্ৰভুসকলৰ ফুলৰ উদ্যানত অপতৃণৰ দৰে
 মৃত্তিকাৰ উৰ্বৰ জঠৰত মোৰ জন্ম,
 ব্ৰাত্য মই, মন্দিৰত নিষিদ্ধ তৃণপুষ্প যেন।
 আই, মই নুবুজো তথাপি তুমি কোৱা,
 মোৰ ললাটত হেনো ৰাজলেখা আছে,
 মই মাথো জানো জন্মৰ মুহূৰ্তত এই জাতকৰ শিৰত
 প্ৰভুসকলৰ অলৌকিক পৱিত্ৰ ঈশ্বৰে
 থৈছিল শ্ৰীচৰণ কমল দুখানি,
 তেতিয়াৰে পৰা লেখা হ'ল মোৰ ভাগ্যলিপি।

আই, তুমি কেৱল কোৱা,
 মই হেনো এদিন ৰাজসূয় যজ্ঞৰ ঘোঁৰাত উঠি

দিগ্বিজয়লৈ যাম, হাত ভূমি আৰু বাণিজ্য বিচাৰি,
 মই নুবুজো, কিয় নুবুজো আই।
 মাথোন ভাবো, তোৰ গৰ্ভত জন্মৰ যন্ত্ৰণা
 মোক কিয় দিলি জননী,
 আমৃত্যু বৈ যাব লাগিব সেয়ে যত অসন্মান।
 অথচ মোৰ ঘামতে সোণ ফলে
 ধৰিত্ৰী উৰ্বৰা হয়,
 কল-কাৰখানাত চলে চকা,
 আৰু বিনিময়ত মই খাওঁ বাহি হোৱা ৰুটি,
 বক্ৰিছ কেৱল জন্মৰ যন্ত্ৰণা, মই হীন জাত।

আই, জন্ম যদি দিলিয়েই এই দেশত
 কিয় নিদিলি অভিশাপ নিৰ্বোধ হোৱাৰ।
 মোৰ ছালত অভিজাত ৰং নাই
 শিৰাত নাই নীলা তেজ,
 সেয়ে মই আমৃত্যু হৃদপিণ্ডত ধৰি ৰাখো
 নীৰৱ কান্দোনৰ ক্ৰোধ,
 বংশ পৰম্পৰাত থৈ যাওঁ স্বজনৰ বাবে
 এই সুদীৰ্ঘ বিষাদ,
 তেজ আৰু অনুভৱত জড়তা নহালৈকে এইবোৰ পাহৰো কিদৰে?

আই, আমাৰ ৰাজসূয় যন্ত্ৰ কেতিয়া হ'ব?
 কেতিয়া হ'ব আমাৰ ৰাজ অভিষেক?
 কোনে কেতিয়া হৰি নিলে আমাৰ
 গংগা যমুনা পদ্ম মেঘনা
 কৃষ্ণ কাবেৰী সিন্ধু ব্ৰহ্মপুত্ৰ
 সমুদ্ৰ পৰ্বত নদী অৰণ্য আৰু
 দিগন্ত বিয়পা শস্য ক্ষেত্ৰৰ দখল,
 কেতিয়া হেৰাল আই তোমাৰ
 চন্দুকৰ চাবি-কাঠী?

কোৱা, কেতিয়া মোৰ কপালত
 ৰক্ত চন্দন লিপি আই তুমি ক'বা,
 'বাছা, যুঁজলে যা তই
 ৰণ-ৰক্তত লেখা আছে তোৰ অভিষেক।'
 ক'বা,
 'তোমাৰ ৰক্তত থৈছো মই
 জয়ৰ সংকেত, জননীৰ চিৰ-আশীৰ্বাদ,
 প্ৰভুসকলৰ দাস হোৱা প্ৰভুসকলৰ বাবে,
 তোমাৰ বাবে থাকক ৰাজদণ্ড মাথোন
 যুঁজলে যোৱা, যুঁজলে যোৱা তুমি।'

□ □ □

২৯ ডিচেম্বৰ, ১৯৯৪, কলিকতা।

উচ্চ গ্ৰামত

বন্ধুসকল, উচ্চ গ্ৰামত কথা কোৱা
আকাশ কঁপক
বুকুৰ ভিতৰত যিমানবোৰ নদী আছে অশ্রুৰ
উদ্দাম কৰা প্ৰাণ বন্যাৰে
এতিয়া উটুৱাই দিব লাগিব জীৰ্ণতা।

ব'লা, উচ্চ গ্ৰামত ঘোষণা কৰো,
যিটো মানিব নোৱাৰি
কোনোদিনে নামানো তাক।□□

জীৱনৰ বাবে

এতিয়া য'ত আছে
বেছি সময় থাকিব নোৱাৰিম
গুপ্তচৰ ঘাতকৰ দালালে
শুঙি আছে পদচিহ্ন প্ৰশ্বাসৰ ঘ্ৰাণ।

সমুখত বেঁকা পথ
জটিল অন্ধকাৰত কেবুটাছ
সাৱধানে খোজ পেলোৱা
পিছৰ দেৱাল কাঁইটেৰে ঘেৰা।
আমাৰ ডিঙিত শিকলিৰ মালা, বন্ধু
বধ্যভূমিত তেজৰ আৰতি
কান্ধত আমাৰ ছহিদৰ মৃত্যুহীন মৃতদেহ।

সাৱধানে খোজ পেলোৱা
মেঘেৰে আচ্ছন্ন আকাশ
সাৱধানে বাট বোলা
শত্ৰুৰ কুছকাৰাজ।
আহা বন্ধুসকল ঢালো তেজ
আহা বন্ধুসকল ভালপোৱাৰ বাবে অতিক্ৰম কৰো পথ
আহা যোদ্ধাসকল জীৱনৰ বাবে ধৰো আয়ুস।□□

পৰিত্ৰ ঘৃণা

এতিয়াও যিজনে জ্বলায় কলিজাত আকাশ বস্তি
এতিয়াও যিজনে তেজৰ নৈ পাৰ হৈ
সিপাৰত বিচাৰে সূৰ্য
তেওঁৰ প্ৰতি মোৰ ভালপোৱা থাকিল।

বন্ধু, প্ৰতিদিন আমাৰ তেজ মহতিয়াই
মোৰ আইৰ দেহত উৎকট ব্যভিচাৰত মত্ত
যি দানৱ তালৈ, কামিনী কাঞ্চনৰ প্ৰতি
অনীহাৰ কঠিন কাহিনী শুনায়
আৰু শ্মশানত জ্বলায় ধোঁৱা
তাৰ প্ৰতি থাকিল আমাৰ ঘৃণা।

জন্মাৱধি আমাৰ ঘৰলৈ আহে
ক্ষুধা মৃত্যু, আহে প্ৰেমৰ আততায়ীবোৰ
সিহঁতৰ প্ৰতি সেই ঘৃণাক আজি কৰিছে
খাপ খোলা তৰোৱাল
অন্য এক হিংস্ৰ উত্তাপেৰে
প্ৰতিদিনে দগ্ধ কৰি যাম দানৱৰ মুখ।□□

অনিল সবকাৰ : উত্তৰ-পূবৰ সাংস্কৃতিক দূত

জন্ম ১৯৩৯ চনত। তৎকালীন পূব বাংলাৰ কুমিল্লা জিলাত। নিচেই সৰু থাকোতেই ভাৰতৰ ত্ৰিপুৰালৈ গুচি আহে। কলকাতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা বাংলা বিষয়ত এম.এ পাছ কৰে। ১৯৫৬ চনত ৰাজনীতিত যোগদান, অৱশ্যে বাঙপন্থী ৰাজনীতিতহে! ১৯৭২ চনৰ পৰা সাম্প্ৰতিক সময়লৈকে চল্লিশ বছৰ ধৰি বিধায়ক। বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন পৰিস্থিতি তেখেতে চম্ভালিবলগীয়া হৈছে, হয়তো এইবাবেই দলিত আদিবাসীসকলক লৈ তেখেতে আৰম্ভ কৰা আন্দোলনে এক অন্য মাত্ৰা লাভ কৰিছে।

১৯৯৪ চনৰ ২১ ফেব্ৰুৱাৰিৰ দিনটো অনিল সবকাৰৰ নেতৃত্বত সমগ্ৰ ত্ৰিপুৰাতে মাতৃভাষা দিৱস হিচাপে পালন কৰা হৈছিল। আশ্চৰ্যৰ কথা এয়ে যে তাৰ পাঁচ বছৰৰ পিছত, ১৯৯৯ চনত ইউনেস্কোই এই দিনটোক আন্তৰ্জাতিক মাতৃভাষা দিৱস হিচাপে স্বীকৃতি দিয়ে। প্ৰত্যেকেই জানে, ২১ ফেব্ৰুৱাৰিৰ ইতিহাস, বাংলাদেশৰ ভাষা শহীদৰ বৃত্তান্ত। কিন্তু সেই দিনটো যে বিশেষভাবে ভাষাৰ বাবেই পালনীয় সেই কথা অনিল সবকাৰৰ বাহিৰে বা কোনে মনত পেলাব পাৰে!

অনিল সবকাৰ মানেই যেন শিল্প-সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত নিত্য নতুন চিন্তা ভাবনাৰ সমাবেশ। অসম-ত্ৰিপুৰাৰ সংস্কৃতিক সম্পৰ্ক সুগভীৰ কৰিবলৈ অনিল সবকাৰ অকলেই যথেষ্ট। কিয়নো সেয়া ত্ৰিপুৰা সচিবালয়ত অসম সাহিত্য সভাৰ বাবে গৃহ আৱণ্টনেই হওক অথবা আগৰতলা গ্ৰন্থমেলাৰ মুকলি মঞ্চত 'অসমৰ বাংলা চৰ্চা' শীৰ্ষক আলোচনাচক্ৰ, গংগা-গোমতী-ব্ৰহ্মপুত্ৰ সাংস্কৃতিক উৎসৱ, সম্প্ৰতি অসম সাহিত্য সভাৰ উদ্যোগত 'ত্ৰিপুৰা বুৰঞ্জী'ৰ বাংলা অনুবাদ বা ত্ৰিপুৰাৰ বিভিন্ন লেখা-মেলা অসমীয়া ভাষাত অনূদিত হৈ আছে, আগৰতলা গ্ৰন্থমেলা অনিল সবকাৰৰেই অন্য এক কৃতিত্ব।

এই দেশত কোনোবা মন্ত্ৰীয়ে কাব্য চৰ্চা কৰিলে তেওঁক লৈ অলপ বিমোদগাৰ কৰা দেখা যায়। কিন্তু অনিল সবকাৰক সেই তালিকাত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিলে ভুল হ'ব। তেখেতৰ কি কি কাব্যগ্ৰন্থ আছে তাৰ নামোল্লেখ নকৰি এটা তথ্যই যথেষ্ট যে তেখেতৰ কবিতাৰ আৱৃতিৰ চিডি খ্যাতনামা শিল্পীসকলে উলিয়াইছে। সৌমিত্ৰ চট্টোপাধ্যায়, পাৰ্থ ঘোষ, গৌৰী ঘোষ, ব্ৰততী বন্দ্যোপাধ্যায় আদিৰ দৰে প্ৰবাদপ্ৰতিম শিল্পীসকলে যেতিয়া কোনো কবিৰ কবিতা চিডি বাণীবদ্ধ কৰি ৰাখে— তেতিয়া সেইজনা কবিক বুজি পাবৰ প্ৰয়োজন নাই; পঢ়িবৰহে প্ৰয়োজন।

সৌমেন ভাৰতীয়া
সম্পাদক, ব্যতিক্ৰম

অসম সাহিত্য সভা

পাঠদ সঙ্ঘ : মনজিৎ ৰাজখোৱা
মুদ্ৰণ : ৰমণী জুৱী এণ্টাৰপ্ৰাইজ